

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ

Sait Korkmaz
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
msaitkorkmaz79@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı İsmet İnönü Dönemi'ndeki (1938-1950) Türkiye-Suriye arasında cereyan eden ilişkileri çeşitli yönlerden incelemektir. Bu çerçevede Türkiye-Suriye arasında yaşanan başta Hatay'ın Türkiye'ye katılma süreci olmak üzere çeşitli siyasal, sosyal, kültürel vs. gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İki ülke arasında İnönü Dönemi'nden itibaren süregelen ve bir kısmı hala devam eden birtakım sorunların tarihsel bir araştırma ile ele alınarak incelenmesi, günümüz Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha doğru ve objektif olarak değerlendirilmesi bakımından önemli görünmektedir. Tarihsel yöntemle gerçekleştirilen bu çalışmada ele alınan konu, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilen belgeler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca dönemin gazete ve dergileriyle birlikte ilgili literatürde yer alan araştırma eserler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma neticesinde Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi üzerine önemli bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çerçevede İnönü Döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri genel anlamda bir durağanlık yaşandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar ilişkiler siyasal anlamda zayıf olsa da diğer birçok alanda, özellikle tarım ve hayvancılık gibi, iki ülke arasında bir takım girişimlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde sosyo-kültürel alanlarda da dostane ilişkiler kurma yönünde bir takım adımlar atılmıştır.

Anahtar Kelime: İsmet İnönü Dönemi, Türkiye- Suriye İlişkileri, Dış Politika

İSMET İNÖNÜ PERIOD TURKEY-SYRIA RELATIONS

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relations between Turkey and Syria in the period of İsmet İnönü (1938-1950) from various directions. In this framework, the political, social, cultural, and other aspects of Turkey-Syria, especially Hatay's participation in Turkey and developments have been studied in detail. The examination of the ongoing and some of the continuing problems between the two countries since the İnönü Period with a historical investigation seems to be important for more accurate and objective evaluation of contemporary Turkey-Syrian relations. The subject discussed in this research conducted by the historical method has been tried to be explained in the light of the documents provided by the General Directorate of State Archives of the Prime Ministry Republic Archives. In addition, the periodicals and magazines as well as the research works in the related literature have been examined in detail. As a result of the research, important findings and conclusions were reached on the history of Turkey-Syria relations. In this context, it is understood that the relations between Turkey and Syria in İnönü period have a general stagnation. Although the relations were politically weak, many other areas, especially agriculture and animal husbandry, are observed to have some initiatives between the two countries. Some steps have been taken in order to establish friendly relations in socio-cultural areas in Turkey-Syria relations during İnönü period.

Key words: İsmet İnönü Period, Turkey-Syria Relations, Foreign Policy

العلاقات التركية – السورية خلال فترة عصمت إينونو

د. م. سعيد كوركماز

جامعة كيليس 7 ديسمبر

msaitkorkmaz79@hotmail.com

ملخص :

الهدف من هذا البحث هو دراسة العلاقات بين تركيا وسوريا في فترة حكم عصمت إينونو في الفترة ما بين (1938-1950) من عدة إتجاهات مختلفة وتدقيقها. وفي هذا الإطار، فإن في هذا البحث أخذ العلاقات بين تركيا وسورية من خلال الجوانب السياسية والإجتماعية والثقافية وغيرها من جوانب في فترة إلحاق هاتاي إلى تركيا، تدقيق في بعض المشاكل مع بحث تاريخي خلال فترة إينونو بين الدولتين، بيد من المهم من وجهة النظر أن العلاقات التركية السورية المعاصرة يتم تقييمها بمزيد من الدقة والموضوعية. القضايا التي تمت مناقشتها في هذه الدراسة التي أدلى بها العملية، الوثائق التي تم الإعلان عنها في هذا البحث تم الحصول عليها من أرشيف الدولة التابع للمديرية العامة للإرشاف، وبالإضافة إلى ذلك، تم فحص الجرائد والمجلات، فضلا عن أعمال البحث في الأدبيات ذات الصلة بالتفصيل. ونتيجة لهذا البحث، تم التوصل إلى نتائج واستنتاجات هامة حول تاريخ العلاقات بين تركيا وسوريا. وفي هذا السياق، من المفهوم أن العلاقات بين تركيا وسوريا في فترة إينونو كانت راکدة عموماً. وعلى الرغم من أن العلاقات ضعيفة سياسياً، فقد لوحظ بعض المبادرات بين البلدين في مجالات أخرى كثيرة، وخاصة الزراعة والثروة الحيوانية، وقد اتخذت بعض الخطوات لإقامة علاقات ودية في المجالات الاجتماعية والثقافية في تركيا - سوريا العلاقات في فترة إينونو.

الكلمة المفتاحية: فترة عصمت إينونو، العلاقات التركية السورية، السياسة الخارجية

İnönü Dönemi Türk Dış Politikası

İsmet İnönü döneminde genel anlamda Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında Atatürk dönemi dış politika ilkelerinden farklı bir tutum sergilendiği söylenemez. Çünkü Atatürk döneminde Ortadoğu'dan kopan Türkiye'nin yönü Batı olarak belirlenmiştir. Türk dış politikasında Batı'ya dönük olma ideali hiçbir dönemde terk edilmemiş, bu yüzden zaruri durumlar haricinde Ortadoğu'yla ilişkiler hep sınırlı kalmıştır (Gözen, 2002: 233-268). Bundan başka Ortadoğu devletlerinin o dönemde henüz bağımsızlıklarını kazanamamış olmaları da Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini engelleyen diğer bir etken olarak zikredilmektedir (Kürkçuoğlu, 1972:7-8).

Büyük önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatını takip eden süreçte İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Türkiye'de "Millî Şef dönemi" adıyla anılacak olan yeni bir dönem başlamıştır. Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yummasının ardından, 11 Kasım 1938 günü, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda yapılan toplantıda; İsmet İnönü Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçildi. İnönü'nün cumhurbaşkanı 26 Aralık 1938'de Ankara'da toplanan CHP kurultayında, CHP Genel Başkan Vekili Celal Bayar, CHP programının genel başkan seçimiyle ilgili maddesini değiştirmek üzere bir tasarı sundu. Bu tasarıda, Partinin kurucusu ve ebedi Başkanı'nın Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Kemal Atatürk olduğunu ve Partinin değişmez Genel Başkanı'nın İsmet İnönü olduğunu ifade ettikten sonra, Partinin değişmez Başkanlığının ancak vefat, vazife yapamayacak hastalık veya istifa halinde boşalabilmesini teklif etti (CHP Kurultay Zabtı, 1938:37). Oybirligi ile kabul edilen bu tasarıdan sonra İnönü, yalnız devletin başı olarak değil, tek partili siyasi iktidarın da Değişmez Başkanı ve Millî Şefi olarak ülkedeki bütün yetkileri eline aldı. Böylece İnönü'nün idaresinde tek parti yönetiminin, hayatın her alanında söz sahibi olduğu, politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İnönü'nün idare ettiği bir dönem başladı (Toker, 1970:21). Millî Şef Dönemi adı verilen ve İkinci Dünya Savaşı gibi çetin bir süreci de içine alan sekiz yıllık bu "olağanüstü" dönem, 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan, Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü

kurultayında, İnönü'nün önerisi üzerine, "Değişmez Genel Başkan" ve "Millî Şef" sıfatlarının kaldırılması ile resmen sona erdi (Koçak, 2000:122-125).

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'yi ateş çemberinin dışında tutmayı başaran İnönü (Toker, 1970:21), cumhurbaşkanlığı döneminde Atatürk döneminde başlanan sosyo-ekonomik modernizasyon sürecinin de yürütücüsü konumuna geldi (Uğur, 1995:59). İnönü, devletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığı, ulusal toprakların bütünlüğü, yurtiçindeki kanun ve düzen, Atatürk'ün kültür devrimi ve ulusal ekonominin gelişmesi gibi konulara öncelik verdi (Mango, 2005:38).

Cumhurbaşkanlığına uzanan süreç öncesinde İsmet İnönü, 21 Kasım 1924-2 Mart 1925 tarihleri hariç 20 Eylül 1937 yılına kadar kesintisiz başvekillik yapmış ancak Atatürk'le yaşadıkları anlaşmazlıklardan dolayı bu tarihte başvekillikten istifa etmiş ve yerine Celal Bayar Başvekil olarak yeni hükümet kurmuştur (Koçak, 2000:118). Atatürk'ün hastalığının 1938 yılında iyice ilerlemesiyle ve ardından 10 Kasım 1938'de ölümüyle birlikte yerine kimin cumhurbaşkanı olacağı kulislere konuşulmaya başlanmıştır. İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya isimleri zikredilmekle birlikte, 11 Kasım 1938 günü İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyetinin yeni reisicumhuru sıfatıyla görevi devralmıştır (Koçak, 2008:122; Cumhuriyet, 1938:1). Başvekillikten istifa etmesine ve neredeyse siyasi arenadan tamamen çekilmiş olmasına rağmen birdenbire cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yeniden siyasi arenaya dönen İsmet İnönü ilk iş olarak Atatürk döneminde kendisini siyasal alandan silmeye çalışan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile CHP Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı baypas etmiştir. Bu olayı müteakip İsmet İnönü iç ve dış politikada, tek adam haline gelmiştir. İnönü, dışişlerini Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'na (Weisband, 1974:1-4) teslim ederken, ülke içinde hâkimiyetini sağlamlaştırmak için içişlerine de Refik Saydam'ı getirmiştir (Cumhuriyet, 12 Kasım 1938). Böyle bir ortamda yapılan atamalar Milli Şef'i (Goloğlu, 1982:48) ikinci dünya savaşı sırasında rahatlatmıştı.

İsmet İnönü, Ankara'daki duruma el koyduktan sonra Türkiye'de yoğun olarak hissedilen savaş tehlikesine karşı bir takım tedbirler alması gerekmişti. Zaten var olan savaş psikolojisini iyice rahatlatmak ve Türkiye'yi bu savaştan uzak tutmak birinci gayesiydi. Savaş sırasında Türkiye'nin sahip olduğu dış politika denge siyaseti, tarafsızlık ve yalnızlık korkusu üzerine inşa edilmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Bu dönemde gerçekleşen savaş stratejileri genelde müttefik ve mihver devletlerin Türkiye'yi yanlarına çekme uzlaşmalarına dayanır. Bu uzlaşmanın önemi Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdan ileri gelmekteydi. Savaşın kaçınılmaz olduğunu gören mihver ve müttefik devletlerin liderleri olası bir savaşta Türkiye'nin oynayacağı rolü hesaplayarak tecrübeli devlet adamlarını Ankara'ya büyükelçi olarak atamışlardır. Almanya eski başbakan Franz Von Papen'i, İngiltere ise Sir Hunge Knatchbull-Hugessen'i tayin etmiştir (Seydi, 2009:257-296).

İnönü'nün bu ilk dönemde savaş endişesinden dolayı aldığı tedbirler, günümüze kadar pek çok tartışmaya sebep olmakla birlikte o dönem Türkiye'yi savaştan uzak tutmuştur. İyi bir kumandan olan İnönü, Türkiye'nin sahip olduğu bu önemi çok iyi bilmekte ve Türkiye'nin bu savaşı kaldıracak gücünün olmadığını da farkındaydı. Bu yüzden bu savaştan mümkün olduğunca uzak durmanın pratik dış politika gereğine inanıyordu. İnönü, Türkiye'nin savaşta alacağı rolü ve savaşla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "kendi emniyetimiz ve müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek taahhütlerden çekinmeyeceğiz. Komsularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız." (Meram, 1945:42) Sözlerden de anlaşılacağı üzere İnönü Türkiye'yi savaşa sokmayacak, tarafsız kalacaktır ve bunu sağlamak içinde gereken bütün ikili anlaşmaları yapacaktır (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Savaş boyunca İnönü, özellikle mihver kuvvetlerinin dört bir yanda hızla ilerledikleri sırada bile, hem Almanlara hem de İtalyanlara, Türkiye'nin sınırlarının bozulmasına asla izin vermeyeceğini belirtmekten çekinmediği gibi, her türlü istila teşebbüsüne olanca gücüyle karşı koyacağını da belirtmiştir (Weisband, 1974:11). İnönü'nün ortaya çıkan gelişmeleri askerlik stratejisinin ilk ilkesi olarak nitelendirdiği "ölçülülük" yönettiği de ileri sürülmektedir (Weisband, 1974:11).

İsmet İnönü döneminde de tek bir idarecinin iç ve dış politika uygulamalarında belirleyiciliği sürdürülmüştür (Sunay, 2007: 106-107). İnönü sadece iç politikada değil dış politika uygulamalarında da Atatürk dönemi politikalarından kopma eğilimi göstermiştir. Atatürk döneminin dışişleri

bakanlığını yürüten Tefvik Rüştü Aras'ı görevden alarak yerine Şükrü Saraçoğlu'nu getirmesi Türk dış politikasında tarafsızlık anlayışının değişimine zemin hazırlamıştır (Oran, 2002:75). Bu çerçevede dış politika uygulamalarında ortaya çıkan bu politik tutumun temel hedefi tarafsız olmaktan çok savaş dışı kalmaktı. Savaş dışı kalmak ise, Batı yanlısı olmayı içerecek şekilde benimsenmiştir (Oran, 2002:393).

Yine İnönü, uluslararası gelişmeler karşısında sürekli değişen politikalar izlemiştir. Türkiye için bağımsız hareket edebilme olanağını bulunması bunda etken faktör olarak gösterilmektedir (Sunay, 2007:107). Özellikle ülkenin savunması için Batı ülkelerinin silah talebi doğrultusunda gereken silahları göndermelerine karşın, silahların yetersiz olduğu ileri sürülmüş ve her ne kadar Batı yanlısı tutum gösterme eğilimine girilmişse de savaşa girmek için oldukça farklı ve çelişkili stratejiler geliştirilmiştir (Oran, 2002:394-395).

İsmet Paşa'nın o dönemde genel anlamda Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri yok denecek kadar azdır. Bunda temel sebep olarak II. Dünya Savaşı'nın etkisi olduğu gibi, Avrupalı devletlerin Ortadoğu'da asıl söz sahibi olmaları hasebiyle yine ilişkilerin Avrupalı devletler üzerinden yürütülmesi de etkilidir. Suriye-Türkiye ilişkilerinde 1950'li yıllara kadar yaşanmış olan en büyük sorun Hatay meselesi olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün Misak-ı Milli sınırları içerisinde kabul ederek bir devlet politikası halinde ölümüne kadar uğraştığı ve vefatının ardından 1939 yılında Türkiye lehine çözümlenen bu mesele ilerleyen satırlarda ele alınacaktır. Öncelikli olarak İnönü'nün II. Dünya Savaşı'nda İzlediği politikanın genel anlamda Ortadoğu ve özelde Suriye-Türkiye ilişkileri üzerine etkisi ele alınacaktır.

Almanların Polonya'yı işgal etmesinden ardından İngiltere'nin 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı dünyadaki tüm dengeleri bozmuş ve bir kamplaşmaya da sebep olmuştur (Henig, 2005:3) Kamplaşmadan diğer devletlerden daha çok Türkiye'yi etkilemiştir. Çünkü Türkiye tarafsız kalmakla hem kendi topraklarını korumayı, hem de savaş yükünden kurtulmayı hedefliyordu. Ancak Polonya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinin ardından mihver devletlerden İtalya'nın Arnavutluk'u işgali Türkiye'yi müttefik devletlerle antlaşma yapmaya zorladı (Bilgin, 2007:32). Bu şartlar altında Mayıs 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan deklarasyona, 19 Ekim 1939'da Fransa'nın katılımıyla bildirge 3'lü bir ittifak antlaşmasına dönüştü (Tamkin, 2009:32). Üçlü ittifak Türkiye'ye hem İtalya hem de Almanya'ya karşı toprak garantisi getirdiği gibi bunun dışında İngiltere ve Fransa Türkiye'ye çeşitli maddi ve aynî yardımda bulunmayı kabul etmektedirler (Seydi, 2009:257-296). İsmet Paşa, anlaşmayla ilgili meclisteki konuşmasında: "...hiçbir devletin aleyhinde olmayarak, hiç olmazsa tesirimizin olduğu sahada beynelmilel sulh ve emniyete hizmet etmek suretiyle kendi emniyetimizi masun tutmak gayesine matuftur. Sulhu korumak ülküsü; her memlekette, kendi hususi bünyesi, alıştı vaziyeti ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirler ilham edilebilir." Demektedir (Cihan-Karapınar, 1993:2). Yine dönemin Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Refik Saydam; "Türkiye'nin Fransa ile birleşmesi, dünya sulhunun nef'inedir ve her türlü hasis menfaatten âri olarak bu sulhun muhafazasına yardım edecektir." demektedir (TBMM Z.C., III, 1939:317). Bu anlaşmaların neticesi olarak Türkiye Hatay Meselesinde sonuca ulaşmayı başarmıştır.

Ancak daha sonra ortaya çıkan gelişmelerin ardından savaş fiilen Akdeniz ve Balkan coğrafyasına kaymıştır. Polonya'nın ardından Almanlar Fransa'ya, İtalyanlarda Yunanistan'a saldırmıştır (Tamkin, 2009:33-34; Armaoğlu, 2012:454). Bu durumda Türkiye'nin Müttefik devletlerle imzalamış olduğu üçlü ittifak anlaşmasından dolayı hem Fransa'ya hem de Yunanistan'a yardım etmesi gerekirken, Almanya ve İtalya'yı karşısına alacak güçte olmadığından, müttefik devletlerin 1939 ittifakı ile vaat ettikleri silahları göndermemelerini bahane ederek yapılan antlaşmayı hiçe saymış savaş dışı kalmıştır (Soysal, 2000:600; Seydi, 2009:275; Bilgin, 2007:37).

Ancak savaşın ilerleyen günlerinde Almanların Türkiye'ye de saldıracağı korkusu kamuoyunda yoğun şekilde konuşulmaktaydı. Almanya'nın Sovyetlere savaş açması, hammadde ihtiyacında büyük eksiklerin hissedilmesine sebep olmuştu. Bu eksikliği giderecek ülkelerin basında da Türkiye gelmekteydi. Türkiye ise ekonomik açıdan hiç de hesapta olmayan olgularla karşı karşıyaydı (Seydi, 2009:276). Almanlar hem Türkiye'yi savaşta yanına çekmek hem de onu İngilizlerden uzak tutmak için ticari bir antlaşmanın yapılması gerektiğini düşünüyordu (Koçak, 2000:85-154). Bu durumu iyi idrak eden Alman yetkililer, Türk tarafını rahatlatmak için üst üste açıklama yapma gereğini duydular.

Alman General Weygand: “Türkiye’nin güvenliği bizim güvenliğimizdir.” diyerek Türk kamuoyunu rahatlatmıştır (Liebmann, 2008:201). Yapılan iyi niyet açıklamalar ve girilen müzakereler sonucu 18 Haziran 1941’de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır (Soysal, 2000:645-647). Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu bu antlaşmaya: “Türk ve Alman milletleri bu muahede ile yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar” sözleriyle yaklaşmıştır (İlyas-Turan, 2012:319-341). Antlaşma ile Türkiye hem kendini güvence altına almış hem de müttefik devletlerle yapılan üçlü ittifak antlaşmasına sadık olduğunu göstermiştir (Seydi, 2009:278). Yine bu antlaşmayla Türkiye boğazlardan Alman ticaret gemilerinin geçmesine de izin vermiştir (Liebmann, 2008:204).

Sonuç olarak 1938-1941 arası yapılan görüşmelerde Türk dış politikası İnönü ve ekibinin ekonomik, askeri ve siyasi yönden yetersiz olduğu, Türkiye’yi savaşa sokmamak için müttefik ve mihver devletlerin birbirlerine karşı peşrev çekmelerine seyirci durarak, bu politikalar öncülüğünde özelde antlaşmalar yaparak; “Cumhuriyet Hükümeti, Avrupa harbinin son durumunda bir taraflılığını ilan etmiştir”(Cihan-Karapınar, 1993:20) şeklinde belirtildiği gibi tarafsız kalmayı başardığı söylenebilir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Yine bu dönemde Rusya’nın Türkiye’yi savaşta kendi taraflarına çekmek için önerdiği 12 Adalar ve Suriye’nin kuzeyini Türkiye verilmesi seçeneği duyulur duyulmaz, Türkiye’nin bunu beis olarak gördüğünü açıklaması, bunun işgal nedeni olarak algılamasından kaynaklandığı belirtilebilir (Hale, 2003:90). Çünkü resmi olmamakla birlikte Rus tehlikesinin her zaman Türk hariciyesinin halet-i ruhiyesini ele geçirdiğini ifade etmek gerekir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

1941 sonlarına doğru Alman-Rus savaşının başlamasıyla birlikte Japonya da Amerika’ya saldırmış ve böylece Sovyetlerle Amerika müttefik devletlerinin yanında, Japonya ise mihver devletlerle beraber savaşa girerek 1943 yılına kadar sürecek olan yani Almanya’nın Stalingrad savaşını kaybetmesiyle sonuçlanacak olan yeni bir düzen dünya siyasetine hakim olmuştur (Armaoğlu, 2012:461).

Rusların Almanlar karşısında sürekli yenilgileri Türkiye’de tedirginliğe sebep olmuş buda dış politika dengelerinde değişiklik yapılmasını tetiklemiştir. İnönü, savaşın gidişatına göre Alman yanlısı bir iç ve dış politika tutumu sergilemiş ve hatta Alman taraftarı Numan Menemencioğlu’nu dışişleri bakanı olarak atamıştır (Seydi, 2009:280; Weisband, 1974:32). Böylelikle Menemencioğlu’nun dış politikada yaptıkları hem savaş boyunca Türk dış politikasının şekillenmesinde aktif rol oynamış hem de İngilizlerin Türkiye üzerinde nüfuzunun kırılmasını sağlamıştır (Tamkin, 2009:55; Gökay, 2006:55).

Almanya’nın Stalingrad taarruzu başarısızlığıyla beraber savaşın gidişatı değişti ve bu Almanların askeri üstünlüğü yitirmelerinin de habercisi olarak algılandı (Hart, 2005:279-280) ve müttefik liderler Churchill, Roosevelt ve Stalin kazanacakları zaferi ve dünyayı nasıl şekillendireceklerini düşünmeye başladılar (Kissenger, 2000:366). Müttefik devletler, Türkiye’nin savaşa girmesini istemekte; ancak Türkiye, Almanya’nın halen savaş dışı kalmadığı ve kendisinin askeri teçhizat açısından yetersiz kaldığı bahanesiyle tarafsızlığını devam ettirmek istemektedir (Biagini, 2007:86). Türkiye’nin aksine müttefikler tarafsızlık kararının savaşın uzamasına sebep olduğunu ve hatta Almanya’nın yararına sonuçlar vermeye başladığını iddia etmektedirler (Koçak, 2000:85-154). Bu konuda haklılık payları da bulunmaktadır. Çünkü Almanya Ruslarla mücadele ederken bir de Türkiye problemiyle yüz yüze gelmek istemiyorlardı. Bu sebeple Türkiye’nin tarafsız kalması Almanya’nın menfaatine bir durum ve önceliğiydi (Berkes, 2005:192-198).

Rusların Stalingrad taarruzundaki zaferleri Türk-Sovyet ilişkilerini de etkilemiş ve Ruslar Almanya’nın saldırısından sonra Türkiye’ye karşı anlayışlı ve dostça davranmışlar zaferden sonra tekrar 1941 öncesi düşmanca tavırlarına yeniden dönmüşlerdi. Sovyetlerin böyle bir zaferden sonra Avrupa’ya hâkim olmaya çalışacağı ihtimaline müttefiklerin mani olup olamayacağı Türkiye’yi de kaygılandırmaktaydı (Aydın, 2003:399-478).

İngilizlerin, Almanlar aleyhinde Türkiye’yi savaşa sokarak ikinci bir cephe açıp Almanları yenilgiye uğratma düşüncesi Türkiye’den karşılık bulamamıştı. 14-26 Ocak 1943 tarihleri arasında Fas’ta gerçekleşen konferansta Türkiye’nin bu tutumu ele alınmıştı (İlyas-Turan, 2012:319-341). Varılan mutabakat sonrası taraflar Adana’daki Yenice İstasyonu’ndaki yakın bir noktada, Cumhurbaşkanlığı treninin salonunda bir araya geldiler (Erkin, 1980:137). Churchill yapılan görüşmede, Türkiye’yi SSCB’den bertaraf etmeye çalışarak çeşitli vaatlerle Türkleri, İngiltere ve Amerika yardımı alarak Almanya’ya karşı savaşa sokmaya ikna etmeye çalıştı (Aydın, 2003:399-478). Ancak İsmet İnönü,

Türkiye'nin savaşa girmek için hiç bir hazırlığının olmadığını ve eğer savaşa girerse Almanya'nın saldırısı karşısında savunmasız kalacağını iddia ederek, tarafsız kalmayı tercih ettiğini bildirmiştir (Hale, 2003:92).

Adana görüşmesi, İngilizlerin Türkiye'ye silah verilmesi ve ordunun modernize edilmesi konularında söz verilmesiyle son bulurken, Türk-İngiliz ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (İlyas-Turan, 2012:319-341). İngilizler, Adana görüşmelerinden, ayrılırken Türklerin savaşa girmemelerinin asıl altında yatan sebebin Türklerin bilinçaltında yatan Rus fobisi olduğunu anlamışlardı. Bu korkunun giderilmesinin yolu ise Rusya'nın Türkiye'ye güven vermesiydi (İlyas-Turan, 2012:319-341). Churchill, bu amaçla Stalin'e gönderdiği mektupta bu hususlara dikkat çekmiş; ancak Stalin vermiş olduğu cevapta Sovyetler Birliği Hükümeti'nin, Türk-Sovyet ilişkilerinin düzeltilmesi yolunda birkaç kez açıklama ve bildirgeyle Ankara'ya güven verdiğini, fakat bütün bunlara Türkiye'den herhangi bir tepki gelmediğini bildirmiş ve Churchill'in önerisinin yararlı olmadığını ileri sürmüştür (Koçak, 2012:152). Bunun ardından Ağustos 1943'te Kanada'da gerçekleşen konferansta Müttefik Devletler, Türkiye'nin savaşa katılmasının henüz erken olduğuna ve Balkanlarda açılacak yeni bir cephe için gerekli olan Türk havaalanlarının derhal Müttefiklerin kullanımına açılmasının istenmesine; Türkiye'ye askeri alanda yardımın devamına; Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği kromu durdurması ve Boğazlardan geçen Alman gemilerini engellemesi gibi konularda baskının artırılmasına karar verdi (Ayдын, 2003:399-478).

1943 yılı Türk dış siyasetinde İngiliz faktörünün etkili olduğu bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Türk hariciyesinin İngilizlerle direkt olarak askeri münasebette bulunduğu (Koçak, 2012:162) ve bundan kaynaklı olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in, Menemencioğlu'nu ziyaretinde bu yılın sonuna doğru Türkiye'nin savaşa girmesini beklediklerini ifade etmiştir (Bilgin, 2007:38). Baskının artmasıyla birlikte Türkiye tarafsız kalma isteğini öne sürmekten çekinmiş, bunun yerine "askeri açıdan yetersiz olduğu" şeklinde politik bir söylem geliştirmiştir. Baskının altında yatan asıl sebebin Sovyetlerin, Fransa veya Balkanlarda açmak istediği ikinci cepheden de kaynaklandığı söylenilmektedir (Gönlübol vd.,1995:169; Koçak, 2010:201).

Rusya 19-30 Ekim 1943'de Moskova'da bu isteklerini düzenlenen Moskova Konferansı sırasında direkt olarak İngiltere ve Amerika'ya iletmişti (Armaoğlu, 2012:478). Sovyetlere bu konuda İngilizlerin desteğini alırken, Amerikalılar isteksiz olduklarını bildirmişlerdi (Weisband, 1974:200). Sovyetler Türkiye'ye savaşa girmediği halde neden halen silah yardımı yapılmaya devam edildiği konusunda tepki göstermişler ve artık savaşa girmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir (Seydi,2009:257-296). Konferans dağılırken, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Kahire'de düzenlenecek olan görüşmeye Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu da davet etmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Adana görüşmelerinden sonra Türkiye'nin savaşa girme meselesi bu sefer Kahire'ye taşınmıştır (Aydemir, 1967:265). Eden ve Menemencioğlu 5 Kasım 1943'de Kahire'de bir araya gelerek Moskova Konferansı kararları ve Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkilerinin yumuşatılması ve Sovyetlerin Türkiye'yi savaşa sokmak istemesindeki amaçlarının neler olduğu konularında tartışmalar yapıldı (Koçak, 2012:178). İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, yayılmacı Sovyet politikasına dair hiçbir emare olmadığını vurguladıktan sonra: "Eğer yayılmacı arzuları varsa bile Türkiye savaş dışı kalarak bunları değiştiremez." (Erkin, 1968:205) diyerek Türkiye'yi ikna etmeye çalıştıysa da Türk tarafı ikna olmadığından bir sonuç alınamadı (Tamkin, 2009:115). Bu arada Kahire heyetinde yer alan Rauf Orbay ve Fevzi Çakmak, İsmet İnönü'ye ordunun ihtiyaçlarının halen tamamlanmadığını ve İngilizlerin vermiş oldukları sözleri yerine getirmediklerini belirterek savaş dışı kalmaları gerektiğini telkin etmişlerdir (Rauf Orbay, 2005:431).

Kahire'nin ardından Churchill, Stalin ve Roosevelt üçlüsü 1 Aralık 1943'de Tahran'da bir araya geldiler (Armaoğlu, 2012:480). Konu yine Türkiye'nin savaşa katılmasıydı ancak Türk diplomatlar yine ısrarla tarafsızlıklarını korumak istiyorlardı. Sovyetler ve Almanlar arasında sıkışıp kalan Türkiye henüz savaşa hazır olmadıkları bahanesini öne sürdüler (Hale, 2003:87). Konferansta Türklerin isteklerini haklı gören Amerika Türkiye'nin savaşa girmesini isteyen İngilizlerle bu konu üzerinden fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Konferans, Churchill'in ısrarı üzerine Türkiye'nin savaşa bir kez daha davet edilmesine karar verilerek dağıldı (Seydi, 2009:289).

Tahran'dan sonra bu defa da taraflar 4-7 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de II. Kahire Konferansı adı verilen bir görüşmede tekrar buluştular (Bilgin, 2007:38). Üçlü görüşmede müttefikler eğer Türkiye halen tarafsız olmayı sürdürürse, savaş sonrasında tamamıyla tecrit edileceğine dair tehditlerde bulundular (Zürcher, 2007:297). Baskılara dayanamayan İsmet İnönü, prensip olarak savaşa katılmayı kabul etmekle birlikte Türkiye'nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaşa girmeyeceklerini belirtti (Armaoğlu, 2012:504). İngiltere'nin bir başka hesabı daha vardı ki o da Türkiye eğer Müttefiklerin yanında Almanya'ya karşı savaşa girerse, o güne dek Almanya'ya sadık kalmış olan Bulgaristan, Romanya ve Macaristan gibi ülkelerinde pes edip müttefikler safına geçmeleri idi (İlyas-Turan, 2012:319-341). Konferans sonuçları bakımından, İngilizlere göre Türk dış siyasetinin iflası ve güvensizlik psikolojisinin başlaması anlamı taşıırken (Berridge, 2009:198-200), Türkiye açısından ise Türk-Amerika yakınlaşması yaşanmış, artık dış siyasette tek seçenek kavramı sona ermiş ve Türkiye kendine güvenli bir liman bulmuştur (Koçak, 2012:236). Türkiye-Amerika yakınlaşması ve çok programlı Türk Dış politikası İsmet İnönü'nün 1944 yılı meclis açılışında yaptığı konuşmada Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile olan münasebetler konusunda karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde dostane olduğunu beyan etmektedir (TBMM Z.C, VII, 1944:8).

1944 yılı başlarında İç politikada yaşanan gelişmeler dış politikaya da etki etmiştir. Bunlardan Alman yanlısı olduğu iddia edilen Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaş haddinin dolması sebebiyle emekliye sevk edilmesi, yine Türkçü-Turancı faaliyet gösteren aydınların tutuklanması (Zürcher, 2007:298), Almanya'ya krom satışının yasaklanması ve daha da önemlisi Alman taraftarlığı suçlamasıyla Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun istifa ettirilmesi gibi hadiseler Türk Dış politikasında da bir takım yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Almanya'yla ilişkiler daha dengeli bir politika çerçevesinde yürütülürken, İngiltere ile bir gerginlik hissedilmiştir (Koçak, 2012:236).

İngiltere 1944 yılının sonlarında halen Türkiye'yi Almanya'ya karşı savaşa sokma çabası içindedir ve bunu savaş sonrası Türkiye'nin uluslararası arenada dışlanması önlemeye yönelik bir çaba olarak kamuoyuna ifade etmektedir (Koçak, 2012:262). Ruslar ise İngilizlerin bu çabalarını beyhude olarak görmekte ve Türkiye üzerinde yeni bir dış politika eksenini belirlemeye çalışmaktadırlar. Türkiye ise müttefik kuvvetlerin Batı Avrupa'nın büyük bölümünü Alman işgalinden kurtarması sonrası Sovyetlerin Orta Avrupa'yı hegemonyası altına almasından korkarak (Kissinger, 2000:391), Sovyetlerle olan ilişkilerini düzeltme çabası içerisindedir (Koçak, 2012:269). İnönü'nün şu ifadelerinden içinde bulunulan durum gayet net olarak anlaşılmaktadır: "İngiltere ile ittifakımızın çerçevesi içinde olarak, Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesine karar verdik. Bu tarihî karar, şümul ve tesiri itibarıyla, beklenen neticelere varmıştır. Şüphesiz ki bu karar, millî iradenin çok önemli ve isabetli bir eseri olmuştur." (TBMM, Z.C. VII, 1944:7)

1945 yılı başları Meclis açılışında İnönü Türk Dış politikasını şu sözlerle özetlemektedir: "Dış münasebetlerimizin bugünkü hali şudur: Sovyetlerle aramızdaki Dostluk Antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi sarf ettik. Bu gayretlerimizin bugünkü neticesini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından, iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmiş değiliz. İmkânları daima iyi yürekle karşılayacağız. İngiltere ile ittifak münasebeti ile bağlıyız ve İkinci Cihan Harbi sırasında geçen türlü hâdiselerden sonra, İngiliz Milletinin bizimle iyi ve müttefik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyorum. Amerika Birleşik Devletleri ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz." (TBMM, Z.C. VII, 1945:6) Sözlerden de anlaşılacağı üzere Türk Dış Politikası 3 büyük devletle olan ilişkiler üzerine bina edilmiştir.

Daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere 1945 yılı Türk dış politikasının yeniden oluşturulduğu bir dönemdir ve bu yeni dış politika Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa girmesiyle başlamıştır. Yine daha öncede belirtildiği üzere bu yeni politikanın argümanları olarak, Almanya'yla ilişkiler sıfır noktasına çekilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Almanya'ya karşı düşmanca bir tutum içerisine girmiştir. Türkiye bu politika çerçevesinde Almanya'ya krom ihracını durdurmuş, mihver gemilerine Boğazları kapatmış ve hatta bunun yanında da iç politikada Alman taraftarı olarak lanse edilen Türkçü-Turancı Türk aydınları tutuklanmış, ayrıca Alman büyükelçisi Papen'e yapılan suikast girişiminde yakalanan

suçlular serbest bırakılmıştır (Weisband, 1974:323). Tüm bu gelişmelerin sonucunda da 1944 yılı ortalarında Türkiye, Almanya ile tüm ilişkileri durdurma kararı almıştır (Ulus, 3 Ağustos 1944).

II. Dünya savaşı sonrasında Türkiye, Rusların Bulgaristan'a savaş açması ve bu ülkede komünist yanlısı bir iktidarın kurulmasıyla büyük bir problemle karşı karşıya kaldı. Çünkü Türkiye, ilk kez bu denli Rusya'nın nefesini ensesinde hissetmekteydi. Bu hissini karşılığı olan Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) Rusya'nın gerçek niyetinin belli olmasında etkili olmuştur. Konferansın genelinde Almanya'nın geleceği üzerinde çalışmalar yapılırken özelde ise Stalin'in istekleri üzerine gündem belirlenmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341). Konferansta Stalin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesi gerektiğini ve Sovyet gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı verilmesi gerektiğini iddia etmektedir (Aydın, 2003:399-478). Stalin, Churchill ve Eden'in de bu konuda Rus tezini desteklemelerini sağlamış ve hatta İngiltere ve Fransa meselenin daha sonradan yeniden görüşülmesiyle ilgili görüş bildirmişlerdir (Gönlübol vd., 1995:183). Öte yandan bu konferansta alınan kararlar gereği, San Fransisco Konferansı'na katılabilmenin ön koşulu olarak 1 Mart 1945 gününe kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olmak gerekliliği ve Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış olmak koşulu öne sürüldü (Seydi, 2009:257-296). Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka durumun İngilizler kanalıyla Türkiye'ye bildirilmesinden sonra mecliste yaptığı konuşmada* hali özetlemesinin ardından 23 Nisan 1945 yılında Türkiye mihver devletlere karşı savaş ilan etmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Rus Dışişleri Bakanı Molotov 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek Türk Dış politikasını büyük bir çıkmazın içine sokmuştur. Bu notada Rusya, Türkiye ile aralarında imzalanmış olan 1925 Tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı kaldırdığını bildirmiştir (Ulus, 22 Mart 1945; Goloğlu, 1974:305; Hale, 2003:100). Bu beklenmedik durum karşısında Türkiye de, Rusya'ya notanın sebebinin ve ne gibi önerileri olduğunun belirten başka bir notayla karşılık verdi (Aydın, 2003:399-478). Bu notaya karşı Rusya'nın cevabı ise tam da Türkiye'nin korktuğu şey oldu. Rusya cevaben; Eğer Türkiye Sovyetler Birliği ile anlaşmak istiyorsa Sovyet isteklerini kabul etmelidir ve antlaşmanın yenilenmesi için Kars ve Ardahan Rusya'ya verilmelidir ve Boğazlar üzerinde Rusya'nın da hakkı olduğu kabul edilmelidir denildi (Gönlübol vd., 1995:185). Bu gelişmeler üzerine Türkiye, İngiltere'den destek istedi ama İngilizler buna yanaşmadı (Erkin, 1980:148). Bir noktada İngilizlerin bahsettiği savaşın bitişinden sonraki senaryolar gerçek olmaya başlamış ve Yeni Türk Devleti köşeye sıkıştırıldığı gibi uluslararası arenada yalnız bırakılmıştır. Durum karşısında Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka Rusya ile yeni bir antlaşmanın mümkün olmadığını belirterek amaçlarının Ruslarla iyi niyet çerçevesi içinde ilişkilerini devam ettirmek olduğunu belirtmiştir (Saray, 2010:245-256).

Rusya ile Türkiye arasındaki psikolojik savaş devam ederken, daha önceden kararlaştırılmış olan Postdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945)* toplandı. Konferansın ana gündem maddesi Sovyetlerin Boğazlar konusundaki üs talebiydi. İngiltere ve Amerika güçlenen Rusya karşısında Boğazlar konusunda işi sürüncemeye bırakmaya çalıştılar. ABD ve İngiltere'nin bu tavrı Türkiye'ye rahat bir nefes aldırırken, iki kutuplu bir dünyaya doğru gidişin, yani soğuk savaşında habercisi oldu (Gönlübol vd., 1995:196).

*"Yalta Konferansı gereği Müttefikimiz İngiltere'nin Ankara Büyük Elçisi Sir Maurice Peterson 20 Şubat günü Hariciyeye gelerek benimle görüşmüş ve Hükümeti namına bir memorandum tevdi etmiştir. Bu muhtıradan üç büyük müttefik şef arasında Kırım'da toplanan konferansta verilmiş bir karar gereğince 9 Şubat 1945 tarihindeki halleriyle mevcut bulunan Birleşmiş Milletlerle, "ortak milletler" adı verilenler arasından Mihver Devletlerine karşı 1 Mart 1945 tarihinden evvel harp ilân etmiş bulunacak olanların 25 Nisan 1945'te San Fransisco'da müstakbel dünya nizamını müzakere için toplanacak konferansa davet edilecekleri bildirilmekte ve bahsi geçen ortak milletlerin de Türkiye, Mısır, İzlanda, Şili, Ekvatör, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezüella olduğu zikredilmektedir. İngiltere Büyük Elçisi, Hükümeti tarafından, Cumhuriyet Hükümetine, bu dünya nizamı konferansına hangi şeraitle davet edileceğini bildirmeğe memur edilmiştir." Ayrıntılı bilgi için Bkz: TBMM, ZC., Devre VII, İçtima II/XV, 23.2.1945, s. 125.100

*Postdam Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Emre Kürümoğlu. 2011. Yalta-Postdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre, 1945), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

1946 yılı Amerika'nın Ruslara karşı atağa geçtiği yıl olarak kabul edilebilir. Rusların dayatmacı politikalarına karşı Türkiye'yi (kendi menfaatleri için) savunacağını sinyallerini de vermiştir. Amerikan dış ilişkiler ofisinin Başkan Truman'a sunduğu bir raporda eğer Boğazlar konusunda Ruslara taviz verilirse Türkiye'nin Rus güdümüne gireceğini ve bunun da Amerikan çıkarlarına ters düşeceğini belirtmiştir. Rapor Truman tarafından incelenirken Rusya 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye tekrar bir nota verir. Türkiye; "Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının her şeyden üstün tutulacağını..." ifade ederek bu notaya karşı cevap vermiştir (Akandere, 1998:328). Bu gelişmeler üzerine Avrupa'daki olayların etkisiyle Sovyetlere karşı tavrını netleştiren İngiltere ve ABD, Türkiye'nin yanında yer alarak karşı notalarla Sovyetler Birliğini uyardılar.

1946 yılındaki girişimleri müteakip, 1947'de de ABD Başkanı Truman'ın teklifiyle Türkiye ve Yunanistan'ın askeri ve mali sıkıntılarının giderilmesi için kongreye bu ülkelere maddi destek verilmesi yolunda bir teklif sunuldu. "Truman Doktrini" ve "Marshall Yardımı"* adıyla anılan bu teklif, yapılan görüşmeler neticesinde ABD Kongresi tarafından kabul edildi ve böylece Soğuk Savaş terminolojisinin de temelleri atılmış oldu (Armaoğlu, 2012:442-443). Aynı yıl Türkiye-ABD askeri yardım anlaşması yapıldı ve Rusya'ya gerekli mesajlar verildi (Akşin, 2007:240). 12 Temmuz 1947'de yapılacak yardım hakkında Türkiye ve ABD arasında Ankara'da anlaşma imzalandı ve aynı yıl ABD Dışişleri Bakanı Marshall, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan etkilendiğini belirterek Avrupa'da resesyonun gerçekleşmesi için Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 devlete maddi yardım planını açıkladı (Sarıay, 1988:64). "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma" başlığını taşıyan bu anlaşma, Türkiye'nin ABD'den aldığı yardımdan nasıl yararlanacağını temel hükümlerini içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, ABD Hükümeti adına ise Birleşik Devletlerin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson imza koymuştur. Anlaşmaya göre yardım;

a) Türk güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek.

b) Ekonomik istikrarı sağlamak (Tuncer, 2012:179) amacıyla yapıyordu.

Bu yapılan yardımlar, Türkiye'yi ABD'ye yaklaştırdığı gibi Türk Dış politikasında da günümüzde de hala devam eden ABD eksenli bir dış politikanın da benimsenmesine neden olmuştur (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Türkiye'nin Batı eğilimli politikasının altında yatan sebep sadece Rus fobisi değildir. Aynı zamanda iktisadi açıdan kendi kendine büyük bir kalkınma hamlesine gücünün yetemeyeceği, bir yardım olması gerektiği ve bu yardımı da ABD'nin yapabileceği düşünüldüğünden bu yakınlaşma yaşanmıştır (Çiftçi, 2010:260).

"Truman Doktrini" Sovyet tehlikesine karşı Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım yaparak askeri nitelik taşımaktaydı. Bu sırada Avrupa ekonomileri ciddi bir durgunluk yaşamaktaydı. Toplumların refah seviyesinin giderek düşmesi, Sovyet Rusya'nın Komünizm propagandası için çok uygun bir ortamın oluşmasına neden olmuştu. Sovyetler, Avrupa'nın iki büyük sanayi ülkesi olan Fransa ve İtalya'daki, komünist partileri aracılığıyla çıkarttıkları genel grevlerle bu iki ülkenin ekonomisini büyük bir zarara uğratarak, komünist partilerinin iktidarı devralmalarını istiyorlardı (Armaoğlu, 2012:443).

ABD; Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında "Marshall Planı" olarak adlandırılan bir plan ortaya koyar ve Avrupa'nın, Türkiye'de dâhil, 16 ülkesi planın öngördüğü "Avrupa kalkınma Planı'nı" hazırlamak üzere Temmuz 1947'den itibaren Paris'te çalışmalarına başlar ve hazırlanan kalkınma planı, ABD'ye sunulur. ABD Kongresi, bu ortak planı finanse etmek üzere 3 Nisan 1948'de "Dış Yardım Kanunu'nu" çıkarır. Bu kanunun çıkmasının ardından 16 Nisan 1948'de 16 Avrupa Ülkesi "Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı" resmen kurulur (Armaoğlu, 2012:444). Bu gelişmeleri müteakip Türkiye de ekonomik işbirliğinden faydalanmak için, 4 Temmuz 1948'de ABD ile "Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nı" imza eder. Bu

* Truman Doktrini ve Marshall yardımı konuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Barış İrtem. 2009. "Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12, S.21, Haziran, Balıkesir, ss.377-397.

antlaşmaya dayanarak Türkiye 1948-1952 yılları arasında ABD'den "hibe, borç, dolaylı yardım ve teknik yardım" adları altında toplam 350 milyon dolar civarında bir kaynak sağlar (Tuncer, 2012:183).

İnönü Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri

1938 Mart'ında Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Fransa'nın Hatay meselesindeki politikasını değiştirmesine yol açmış, Fransa'nın Akdeniz coğrafyasında yalnızlık psikolojisi içinde kendine müttefik arayışları ve bu durumdan kaynaklı olarak Türkiye'ye olan ihtiyacı Fransa'yı Türkiye'ye karşı daha tavizkar bir hale getirmiştir (Armaoğlu, 2012:358). Bu gelişmeleri fırsat bilen Türkiye Sancak Meselesiyle ilgili olarak 3 Haziran'da bölgede sıkıyönetim ilan ederek, sınıra otuz bin kişilik bir kuvvet yığmıştır. Bu gelişmelerden sonra, 13-21 Haziran tarihleri arasında Fransa ve Türkiye arası ikili görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler ertesi, 28 Haziran'da seçim komisyonu Cenevre'ye hareket etmiş ve ardından 4 Temmuz'da Ankara'da iki ülke arasında yeni bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. 1930 Antlaşmasının muadili olan bu anlaşma ile Sancak'ın yeni statüsü, Fransa, Türkiye ve Suriye'nin gelecekteki ilişkileri belirlenmiştir. Bütün bu gelişmeler Arap basınında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Suriye-Fransa-Türkiye uzlaşmasının geçerliliğinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir (Bulut, 2008:16). İlk Meclis 2 Eylül 1938'de toplanarak Meclis Başkanlığına Abdülgazi Türkmen, Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen getirilmiş, Başbakanlığa ise Tayfur Sökmen tarafından Abdurrahman Melek atanmıştır. Meclis bu ilk toplantısında da, "Sancak" adı yerine "Hatay" devletin resmi adı olarak kabul etmiştir (Bulut, 2008:16).

Bir yıllık bağımsızlığın ardından Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Daha sonra TBMM'nin 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş ve valilik açılmıştır. Bu gelişmeleri takiben, 24 Temmuz'dan sonra Fransız askerleri Hatay'dan çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık yirmi yıl sonra Hatay konusundaki Suriye-Türkiye anlaşmazlığı Suriye Devleti'nin önündeki en önemli uzun vadeli sorun olarak ortaya çıkmıştır. Suriye, işgal altındaki Suriye toprakları olarak gördüğü İskenderun bölgesi üzerindeki egemenliğini bu dönemde kaybetmiştir (Ziesser, 2006:179-198).

Akabinde Fransızlar Almanlara karşı Türkiye'nin desteğini alabilmek için İskenderun Sancağını 1939'da yapılan bir anlaşmayla Türkiye'ye bırakmaya razı olmuştur. O dönemde, Fransızlarca bağımsızlık vaat edilen Suriyeliler bu anlaşmaya şiddetle karşı çıkmış ve İskenderun'un Suriye'de bırakılmasını talep etmiştir. Zaman içinde bu sorun iki ülke arasındaki ilişkilerin artarak gerginleşmesine yol açmıştır (Makovsky, 1999:125-134). Bu gün hala Suriye Hatay'ın kendi parçası olduğunu iddia etmeye devam etmektedir. Yapılan anlaşma çerçevesinde Fransa en geç 23 Temmuz 1939'a kadar Hatay'dan çekilmeyi kabul etmiş, 1926 Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması yenilenip 15 Mart 1940'a kadar uzatılmıştır. Sınır geçişleri, kaçakçılık, veteriner ve sağlık hizmetleri, güvenlik ve gümrük gibi konular bu anlaşmayla düzenlenmiştir (Güçlü, 2006:641-657).

Bu bağlamda, Türkiye ve Suriye arasındaki sorunlar Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki anlaşmayla başlamıştır. Bu anlaşmaya göre, geçmişteki antlaşmalar göz ardı edilirken; Fransa, İskenderun sancağı üzerindeki tüm egemenlik yetkilerini örtülü bir şekilde Suriye'ye devretmektedir. Nitekim Türkiye'nin girişimleri sonucu 1939'da Hatay Meclisinin Türkiye ile birleşme kararı alması, daha sonraki yıllarda Türkiye ile Bağımsız Suriye Devleti arasında da önemli bir sorun haline gelmiştir. Yıllarca Suriye tüm resmi haritalarında Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermiştir (Arı, 1997:646-647).

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasının ardından 1947 başlarında Suriye başbakanı Cemal Mardam anlaşmazlığı çözümlenmek için hükûmetinin konuyu uluslararası bir organizasyona götüreceğini ilan etmiş ve aynı yılın Temmuz ayında bir mahkeme kararı basında geniş yer bulmuştu. Bu karara göre pasaportsuz olarak İskenderun'dan Suriye'ye geçen bir kişiye yönelik suçlamalar, sanık Suriye'nin bir bölgesinden başka bir bölgesine geçmiş kabul edildiği için düşürülmüştü. Yine 1947'de *Baas Partisi*, İskenderun'un Suriye anavatanına katılması çağrısında bulunmuştu (Pipes, 1990:60).

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan Türkiye-Suriye ilişkilerinde öne çıkan konuların en başında 1946 öncesinden başlayan Hatay sorunu, daha sonra bölgedeki su kaynaklarının kullanımıyla ilgili olarak su sorunu ve çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte 1980'lerden başlamak üzere terör sorunudur. Özellikle 1957 yılında savaşın eşğine gelen iki ülke ilişkileri, Soğuk

Savaş döneminden 1998 Adana Mutabakatına kadar geçen zamanda gergin bir seyir izlemiştir. Adana Mutabakatı ile Suriye'nin Türkiye'ye yönelik teröre destek vermeyeceğini açıklamasıyla yumuşayan Türkiye-Suriye ilişkilerini yalnız bu iki ülke açısından değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Bu ilişkilerin seyrini daha iyi anlayabilmek için özellikle küresel boyuttaki ve de bölgesel anlamda Orta Doğu'daki değişimlerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir (İstif, 2011:80).

II. Dünya Savaşı başlarında Suriye, Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasından sonra başa gelen Vichy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir. Vichy Hükümeti Suriye'ye yeni bir yüksek komiser atamış ve kendi yandaşı olan Halid Azm liderliğinde bir hükümeti işbaşına getirmiştir (Okur, 2009:137-156). Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri Suriye'yi ele geçirmiş ve bu harekâtle birlikte Suriye'nin bağımsızlığı da ilan edilmiştir (Longrigg, 1972:311-314).

Özellikle Hatay meselesindeki tutumu dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1946 yılına kadar resmi bir hadise cereyan etmemiştir. Hatay meselesiyle ilgili olarak başlattığı kampanyayla Türkiye'yi zor durumda bırakmaya çalışma faaliyetlerine karşı Türkiye tepki göstermiş ve Hatay üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmediği sürece Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanımamaya karar vermiş ve bu ülke ile olan ilişkilerini de Şam'daki Konsolosluk vasıtasıyla yürütmüştür (Akşin, 1991:210). Fakat Suriye'nin kolay kolay Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmek gibi bir niyetinin olmadığı anlaşılmış ve bu arada Nuri Said yönetimindeki Irak Hükümeti'nin araya girmesiyle Suriye'nin Türkiye tarafından resmi olarak tanınması gerektiği konusunda Türkleri ikna etmiştir. Böylece Türkiye, Suriye'yi 1946 yılında resmen tanımıştır (Okur, 2009:137-156; Hak, 1995:55). 1946 yılında tam bağımsızlığını kazandığında Suriye bir isimden daha fazlası değildi. Suriyelilik ancak 1958-1961 yıllarında Mısır ile birleşme yaşandıktan sonra ortaya çıkmayı başarmış, 1963 yılında *Baas Partisi*'nin iktidara gelmesiyle birlikte Suriyelilik kimliğinin oluşmasında ciddi bir gelişme sağlanmıştır (Laurin vd., 1977:222).

Suriye her zaman, Türkiye-ABD arasında geliştirilen yakın işbirliğine muhalefet etmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri 1947 Truman Doktrini ve Türkiye'nin 1952'de NATO'ya kabul edilmesiyle gelişmiştir. Türkiye, 1949'da İsrail'i tanıdığı zaman Araplar bunu Arap karşıtı bir davranış olarak değerlendirmiştir. Türkiye ve ABD Orta Doğu'da güvenlik üzerine işbirliği yapmış, gerektiğinde ortak politikalar belirlemiştir. Orta Doğu'da Sovyet tehdidine karşı Türkiye 1955'te Bağdat Paketi'nin imzalamıştır. Bu Suriye'ye karşı bir tehdit oluşturmamakla birlikte, esasında Soğuk Savaş zamanında Türkiye hiç bir zaman Suriye'nin toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturmamıştır (Soysal, 1998/99:101-123; Özerdem, 2011:103-111).

İnönü Döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri genel anlamda bir durağanlık yaşamaktadır. 1950 yılına kadar olan süreçte yukarıda da bahsedildiği üzere Sancak meselesi dışında bir sorun veya direk bir ilişki cereyan etmemiştir. 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti Suriye'yi resmi olarak tanımış ve bu da ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dışişleri Bakanlığı kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla o dönem her ne kadar ilişkiler durağan olsa da Türkiye, Suriye'yi takip altında tutmaktadır. 2 Temmuz 1947 yılına ait bir istihbarat raporundan bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rapordan Suriye'deki yeni düzenin ortaya çıkardığı siyasi partiler arasında yaşanan çekişmelerin Ankara'ya bildirildiği anlaşılmaktadır* (B.C.A, 2 Temmuz 1947, 030-0-001-000-000-65-406-13).

Her ne kadar ilişkiler siyasal anlamda zayıf olsa da diğer birçok alanda, özellikle tarım ve hayvancılık gibi, iki ülke arasında bir takım girişimlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Arşiv kayıtlarında, 1948'de Tarım Bakanının, başbakana sunduğu bir belgede, 1946 yılında ABD'li bir heyet tarafından hazırlanan ve Suriye topraklarında tarım ve hayvancılık konusunu ele alan, bu noktada nasıl bir kalkınma hamlesi yapılabileceğine yönelik düzenlemiş olan bir rapor bulunmaktadır (B.C.A., 3 Haziran 1948, 030-0-001-000-000-80-506-6). Bu rapor da göstermiştir ki Türkiye Cumhuriyeti yukarıda da bahsedildiği üzere Suriye'yi sürekli gözlemlemekte ve bölgede meydana gelen gelişmeleri izlemektedir.

* Raporda yer alan ifadelerde: " Suriye'deki intihabat faaliyeti hayretle devam etmekte, bu meyanda bazı partiler rakiplerini Türk taraftarlığı ile ithama başlamış bulunmaktadır. Halep'teki "Halk Cephesi veya "Hizbülahrar" adı ile anılan fakat bu hizipten ziyade bir blok şeklinde bulunan parti, Türk taraftarlığı ile itham olunmaktadır." Ayrıntılı bilgi için bkz: B.C.A, 2 Temmuz 1947, 030-0-001-000-000-65-406-13.

Türkiye Cumhuriyeti, siyasi ve resmi olarak, Suriye'yi bağımsızlığı müteakip ilk tanıyan ülkelerden biri olarak, Suriye'yi Türkiye'de temsil edecek olan büyükelçi ve konsolos tayinlerinde hemen icazet vermiştir. Bağımsızlığın ertesi yılı da gerekli işlemler için istenilen bütün izinlerin Türkiye tarafından Suriye'ye verildiği görülmektedir. 22 Ağustos 1947 tarihli Dış İşleri Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen yazıda Suriye Hükümetinin İstanbul'da bir konsolosluk açma talebine karşı dışişlerinden olumlu cevap verildiği yönünde başbakana bilgi verilmektedir (B.C.A., 22 Ağustos 1947, 030-10-00-00-131-941-4).

Sağlık hizmetleri konusunda da iki ülke arasında bir takım yardımlaşma faaliyetlerinin yapıldığı göze çarpmaktadır. 1947 Haziranında Urfa'da görülen veba salgınından dolayı Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve sağlık tedbirleri kapsamında kapatılan, Suriye sınırının yeniden açılmasına ve kapatma kararının kaldırılmasına karar verildiği belirtilmektedir (B.C.A., 7 Haziran 1947, 030-18-01-02-113-39-3). Bu kararın ardından 12 Aralık 1947 tarihinde Türkiye-Suriye hududunda açık olan 5 sınır kapısına ek olarak, Mardin'in *Derbesiye* mevkiinde bir kapı daha ilave edilmesi de kararlaştırılmıştır (B.C.A., 12 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-75-20). Bu aynı zamanda iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin de geliştirilmesi açısından son derece önemli bir hadisedir.

Alınan tedbirlerin kaldırılması ve kapıların açılmasının ardından, yine 1947 yılında Suriye'de kolera salgınının baş göstermesi üzerine, salgınının Türkiye'ye sıçramaması ve Suriye'ye bu konuda yardım edilmesi hakkında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir takım tedbirlere başvurduğu görülmektedir. Suriye'nin Havran Bölgesinde salgının baş gösterdiği ve yaklaşık elli kişinin bu salgın dolayısıyla hayatını kaybettiği Şam Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı ve Dünya Sağlık Teşkilatından bildirilince Türkiye Cumhuriyeti bir takım tedbirlere başvurmuş*, bununla birlikte Suriye'ye yardım gönderebileceğini de beyan etmiştir** (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1). Bu salgından korunmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı nezdinde şu tedbirleri almıştır;

1. Salgınla mücadele eden sağlık ekipleri hariç, Suriye'ye giriş ve çıkış yasaklanmıştır.
2. Lübnan'a yapılan hava seferleri durdurulmuştur.
3. Lübnan'la yapılan deniz ulaşımı kapsamında oradan gelen gemilerin sadece İzmir ve İstanbul limanlarına demirlemelerine izin verilmiştir.
4. Suriye'den Türkiye'ye gönderilen her türlü gıda maddesi ithalatı durdurulmuştur (B.C.A., 25 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-81-4).

Türkiye Cumhuriyeti bütün bu tedbirleri almakla birlikte olayı yakından takip etmeye devam etmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü ve Suriye Hükümeti'nin 17 Ocak 1948 tarihinden itibaren Suriye'de herhangi bir kolera vakasıyla karşılaşmadığına ve Suriye'nin temiz olduğuna dair verdiği bilgi çerçevesinde Türkiye de alınan tedbirleri uygulamadan kaldırmıştır (B.C.A., 22 Ocak 1948, 030-18-01-02-115-85-1/2; B.C.A., 21 Şubat 1948, 030-18-01-02-115-96-17).

Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde büyük önem teşkil eden bir başka konu da sınırdan yapılan canlı hayvan kaçakçılığıdır. Türkiye Cumhuriyetinin kaçakçılığı önlemeye dair aldığı tüm tedbirlerin aksine Suriye Hükümetinin bu konuda pek bir şey yapmadığı görülmektedir (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-1). Konu hakkında 1947 yılında Urfa Valiliğinden Ticaret Bakanlığına gönderilen yazıda yer alan; "Ancak Suriye Hükümetinin kaçak dahi olsa memleketimizden geçen hayvanların yalnızca deklarasyon yapılmak sureti ile kabul edilmesi Zabıta ve Gümrük Teşkilatının gayretlerini sekteye uğratan yegane müessir bulunmaktadır." İfadesi konuya Suriye Hükümetinin

*Alınan tedbirlerle ilgili olarak: "...Bu bakımdan Suriye için bir takım sıhhi tedbirler alınması icap ettiğinden, Suriye'den yurdumuza geleceklere vize verilmemesi hususu Dışişleri Bakanlığında yazıldığı gibi Mısır'a tatbik edilen bütün sıhhi tedbirlerin Suriye'ye karşı da aynen uygulanması hudut ve sahil valiliklerine telle bildirilmiş ve keyfiyetten Milli Savunma, İçişleri ve Gümrük ve Tekel Bakanlıkları da haberdar edilmiştir." denilmektedir. Bkz: B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1.

** Yardım tedbirleri hakkında da kayıtlarda: "Bundan başka arzu ettikleri takdirde kendilerine bir miktar kolera aşısı verilebileceğinden ve sağlık teşkilatımız tarafından kara hududumuz boyunca Suriye bölgesinde de aşı tatbikine yardımın mümkün bulunduğu Suriye makamlarına tebliğine dair..." İfadeleri yer almaktadır. Bkz: B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1.

yaklaşımını göstermesi açısından dikkat çekicidir (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3). Konuyla ilgili Mersin İthalatçı ve İhracatçı Birlikleri Umumi Katipliğinden Ticaret Bakanlığına gönderilen bir başka yazıda ise: “Türkiye’nin canlı hayvan ihracını men etmesi üzerine hudutlarımızda yeniden canlanan kaçakçılık o derece inkişaf etmiştir ki her gün Halep Şehrine 1000-2000 Türk koyunu geldiği...” ifadeleri kullanılmaktadır (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-4). Buradan da anlaşıldığı gibi bu yıllarda kaçakçılık iki ülke arası ilişkilerde önemli bir sorundur. Yukarıda ki satırlarda da belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bu konudan oldukça rahatsız olmuş, dış ve iç piyasa ile hayvan sevkiyatını kontrol altına almak ve hayvan pazarlarındaki alış-verişe fuzuli simsarlar sokulmayarak arz ve talep dengesini kontrol altında tutmak gibi bir takım tedbirler almış ancak Suriye hükümetinin meseleyle ilgili bir şey yapmamasından dolayı tam bir sonuç elde edilememiştir (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-3). Türkiye’nin o yıllarda daha henüz bir tarım ve hayvancılık ülkesi olduğu hatırlanırsa bu kaçakçılıktan dolayı Türkiye’nin ekonomik kayıplarının da ne kadar büyük olduğu daha da iyi anlaşılacaktır.

Hayvan kaçakçılığının yanında hububat ve yağ kaçakçılığı yapıldığı da gözlemlenmektedir. Bu nevi malların kaçakçılığından kaynaklı olarak iç piyasada bu malların fiyatlarında fahiş bir artış meydana geldiği ve bu konu hakkında da bir takım tedbirlere başvurulduğu yine Urfa Vilayetinden Ticaret Bakanlığına gönderilen belgelerde zikredilmektedir (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3). O dönem iç piyasanın ihtiyacını karşılaması gereken malların kaçakçılık yoluyla dışarıya çıkarılması zaten II. Dünya Savaşı’nın etkisinden hala kurtulamamış bir ülke için çok büyük bir kayıp olarak nitelendirilebilir.

20 Mayıs 1946 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye’den Suriye’ye Hatay bölgesinden meyve, sebze ve taze balık ihracatına izin verilmesine dair belgeden anlaşıldığına göre, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde hemen canlandırılmaya çalışılmıştır. Belgede yer alan ifadelerde: “Hatay mahsulü taze sebze ve meyvelerin Türk parası kıymetini koruma kanunu hakkındaki 12 numaralı karar ile 2/15843 sayılı karar hükümleri dışında Suriye’ye ihraç edilmesi için Ticaret Bakanlığının isteğine dayanılarak Maliye Bakanlığınca 20/5/1946 tarihli ve 54272/23-880 sayılı yazı ile yapılan teklif Bakanlar Kurulunca 20/5/1946 tarihinde incelenerek; Ticaret Bakanlığınca neveleri tespit edilecek Hatay mahsulü çeşitli taze sebze ve meyvelerle taze balığın yukarıda anılan iki karar hükümleri dışında olarak Hatay’dan Suriye’ye gönderilmesine izin verilmesi ve gerektiğinde bu ihracatın Maliye ve Ticaret Bakanlıklarınca yasak ve tahdit edilmesi kararlaştırılmıştır.” Denilmektedir (B.C.A., 20 Mayıs 1946, 030-18-01-02-111-36-11). Buna benzer şekilde Mersin ve Adana’dan da donmuş narenciye ihracatına izin verildiğine dair bir Bakanlar Kurulu kararı mevcuttur (B.C.A., 9 Şubat 1950, 030-18-01-02-121-105-17). Gaziantep, Urfa ve Mardin’den Suriye’ye çeşitli nevi malların ihracatına izin verildiğine dair 15 Eylül 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı da, özellikle Suriye sınırında bulunan illerden yapılacak ihracatlarla Türkiye-Suriye arası ticaretin geliştirilmeye çalışıldığını göstermektedir (B.C.A., 15 Eylül 1949, 030-18-01-02-120-69-17).

Kayıtlarda yer alan bilgilere göre, Suriye’den de bir takım gıda maddelerinin de Türkiye’ye ithal edildiği görülmektedir. 1 Aralık 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Suriye’den Türkiye’ye getirilecek buğday için gerekli görüşmeleri yapmak üzere Şam Büyükelçisi Aptülahad Akşin’in görevlendirildiği bildirilmektedir (B.C.A., 1 Aralık 1949, 030-18-01-02-121-86-18). Dönemin Türk basınına göre kararın ardından hemen 50 bin ton buğday Suriye’den alınarak Türkiye’ye getirilmeye başlanmıştır (Zafer, 8 Ocak 1950). Gelen buğdaylar Mardin üzerinden Ankara, İstanbul ve İzmir’e nakledilmektedir (Zafer, 8 Ocak 1950). Buna mukabil 19 Ocak 1950 tarihli bir başka Bakanlar Kurulu kararında 23/24 Temmuz ve 26 Kasım 1949 tarihlerinde teati edilen ilişik mektuplar onanması kararlaştırılmıştır (B.C.A., 19 Ocak 1950, 030-18-01-02-121-102-1).

İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde sosyo-kültürel alanlarda da dostane ilişkiler kurma yönünde bir takım adımlar atılmıştır. Sait Haydar isimli bir Suriyeli vatandaşın Suriye’de tesis ettiği “Şark” isimli, Türk muhibbi bir cemiyet hakkında Şam Büyükelçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, derneğin kurucusu olan Said Haydar Bey’in kısa bir biyografisi verildikten sonra onun Türk dostluğundan bahisle Türkiye ve Suriye arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesi adına neler yaptığı ve nelerin yapılması gerektiği gibi bir takım konulardan da bahsedilmiştir (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-38-1/2). Yine belgeden elde edilen bilgilere göre Türkiye-Suriye dostluğunu teşvik noktasında Suriye hükümetinin de olumlu adımlar attığı ortaya konulmaktadır. Bu dostluk cemiyetinin

kuruluş felsefesi olan Türkiye-Suriye dostluğunun kamuoyunda geniş yankılar bulduğuna dair başka kayıtlarda mevcuttur. Dönemin Suriye gazetelerinde bu dostluğun acilen iki devlet arasında kurulması gerektiği yönünde neşriyat yapıldığı ve makaleler kaleme alındığı 15 Mart 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığından, Başbakanlığa gönderilen bir yazıda zikredilmektedir (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-1/2/3/4/5). Yazıda başlıca dikkat çekilen nokta Suriye'nin inkişafı için ilk yapılması gereken şeyin Türkiye ve diğer komşularla dostluk ve işbirliğinin sağlanması gerektiğidir*.

Tüm bu dostluk ilişkilerini kurmaya yönelik çabaların aksine, yine basın kanalıyla bir takım düşmanca tavır ve faaliyetlerde yapılmıyor değildir. Yine aynı yazıda yer alan bilgilere göre Türkiye-Suriye ilişkileri çok iyi olmamakla birlikte basının faaliyetleri ile Türk ve Suriyeli gazeteler arasında yaşanan polemik aradaki ihtilafı arttırarak, düşmanlığı daha da körükleyecek bir mahiyet almaktadır (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2). Yine bu kötü ilişkilere dönemin Suriye Hükümeti'nin de katkısının büyük olduğu söylenebilir. CHP genel sekreterliğine Kilis'ten gönderilen bir telgraf metninde Suriye Hükümeti'nin Antakya, Adana ve Kilis'i istemesine karşı Kilisli gençlerin tepkisi yer almaktadır (B.C.A., Tarih Belli Değil, 490-01-607-102-19-1).

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde o dönem nadir olmakla birlikte bir takım hukuki girişimlerde de bulunulduğu görülmektedir. Buna emsal teşkil edecek olan 1946 tarihli bir belgede Suriye'de adam öldürmek suçundan cezaya çarptırılmış olan Suriye vatandaşı bir kişinin, Türkiye'ye sığındığı ve Suriye'nin bu kişinin kendilerine teslim edilmesi yönündeki isteğinin, Kilis Asliye Ceza Yargıçlığının 15/6/1946 tarihli ve 39 sayılı kararı doğrultusunda bu kişinin Suriye'ye geri verilmesinin uygun görüldüğü bildirilmektedir (B.C.A., 29 Kasım 1946, 030-18-01-02-112-76-20). Buna benzer olarak bir başka belgede ise Suriye uyruklu bir kişinin Erzurum'daki kendisine ait emlakı satmak için Türkiye Cumhuriyetinden izin istediği ve bu iznin 18 Ekim 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine verildiği bildirilmektedir (B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17).

Suriye'nin bağımsızlığına kavuştuğu 1946 yılından sonra, Fransa ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılmış ve o dönem Suriye'nin Fransız Mandası olması hasebiyle Suriye'nin de adının yer aldığı bazı anlaşmalardan Suriye'nin çıkarılmasına dair bir takım kararlar alınmıştır. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nde kayıtlı bir belgede: "Hükümetimizle Fransa arasında akdedilmiş olan Ticaret ve Tediye Anlaşmasına ilişik listede Frank Bloku dahilinde gösterilmiş olan Suriye'nin bu bloktan çıkarılabilmesi için Fransa Büyükelçiliği ile gereken notaların tesisi hususunda Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi; adı geçen Bakanlığın 18/3/1947 tarihli ve 76332-96 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine bakanlar kurulunca 24/3/1947 tarihinde kararlaştırılmıştır." Denilmektedir (B.C.A., 24 Mart 1947, 030-18-01-02-113-21-18). Aynı dairede kayıtlı bir başka belgede ise 31 Ağustos 1946 tarihinde Paris'te imzalanan Türkiye-Fransa Ödeme Anlaşmasından da Suriye'nin çıkarılması kararlaştırılmıştır (B.C.A., 30 Nisan 1947, 030-18-01-02-113-29-1/2). Tüm bu gelişmeleri müteakip 13 Haziran 1949 yılında Türkiye ve Suriye arasında ticareti canlandırmak adına bir "Ticaret ve Ödeme Antlaşması" yapılması yönünde Bakanlar Kurulu kararı çıkmıştır (B.C.A., 13 Haziran 1949, 030-18-01-02-120-56-18). Bu karar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin komşularıyla olan ilişkilerini dostane bir zemine çekme girişimi olarak ta yorumlanabilir.

Dönem itibarıyla Suriye ile ulaşım noktasında bir takım uygulamalarda kolaylıklar sağlandığı görülmektedir. Bakanlar Kurulu kararıyla demiryolu şebekesinin Çobanbey-Nusaybin kısmında vazifeli Suriyeli gümrük, emniyet ve posta memurları tarafından kullanılmak üzere 8 adet serbest seyahat kartı verilmiştir (B.C.A., 27 Ekim 1948, 030-18-01-02-117-69-11). Sadece demiryolu ulaşımı değil, bunun gibi hava ulaşımı konusundan da bir takım girişimlerde bulunulduğu kayıtlarda zikredilmektedir (B.C.A., 7 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-74-18).

Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında yaşadığı Sovyet tehdidini yoğun olarak hissetmesi Suriye ilişkilerine de yansımıştır. 17 Şubat 1948 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında Suriye ve Lübnan Komünist merkezleri tarafından yayınlanan gazetelerin Türkiye'ye sokulmasını

* Makalede: "Biz komşu memleketlerle aramızda, iktisadi mübadeleyi en geniş bir şekilde temin edecek ve kardeş kalplerini birbirinden ayıran bütün ihtilafı, müşkülleri ve mâniaları ortadan kaldıracak tabii bir siyasi havanın teessüsünü istiyoruz. Türkler devrinde, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Mısır 600 sene aynı hayat şekline, aynı bayrağa ve aynı kanuna tabi olmuş ve buraların seknesi yekdiğerine karşı sevgi taşıyan bir tek memleket halinde yaşamıştı." denilmektedir. Bkz: (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2/3).

yasaklamış ve mevcut olanlarında toplattırılmasına karar vermiştir (B.C.A., 17 Şubat 1948, 030-18-01-02-118-100-12).

İnönü döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında en önemli anlaşmazlıklardan biri de Türklerin Suriye’de kalan gayrimenkulleri meselesi olmuştur. Atatürk döneminde Türkiye ile Suriye’deki emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 2005:273). Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan’daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türkler haklarına tekrar sahip olmuşlardır. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl daha uzatılmıştır (Umar, 2003:308-313). Ancak bütün bu girişimlere rağmen mesele bir türlü tam olarak açığa kavuşturulamamıştır.

Konu hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen bazı mektuplarda, bölgede Lozan ve 23 Haziran 1939’da imzalanan ve Suriye sınırının kesin olarak belirlendiği anlaşmalar neticesinde sınırın dışında kalan Türklere ait arazilerle ilgili bazı vatandaşların istek ve şikâyetleri yer almaktadır. Bu mektuplardan birinde Avukat Fazıl Kemal Sözmén adlı bir vatandaş: “...Ankara İtilafnamesi ve onu teyit eden Lozan Muahedesi ile tayin edilen hudut dolayısıyla emlak ve arazimiz Suriye’ye intikal eden Halep Vilayetinde kalmıştır.” Ve devamında; “Suriye’nin idaremizden çıktığının üzerinden 30 yıl gibi uzun bir müddet geçtiği, Dışişleri Bakanlığının en kıymetli uzuvlarını teşkil eden mümtaz şahsiyetlerin Beyrut’ta Başkonsolosluk vazifesinde buldukları ve bu kudretli şahsiyetlerin bu meseleyi halle iktidarları ziyadesiyle kâfi olduğu ve bir çok fırsatlar zuhur ettiği halde Türklere ait Suriye’deki emlak meselesi bir türlü halledilmedi. Fransız manda idaresinin ileri sürdüğü Ermeni emlak meselesi kendiliğinden halledilmiş olduğu ve bu iddia tabiatıyla suya düştüğü ve Fransız mandası sona erdiği halde bile bu mesele halledilmemiştir”, “...Bu itibarla Suriye’deki emlak meselesinin halli için milletin ümidi ve hükümetin istinadgâhı olan partinin (CHP’nin) bu meseleyi ele alarak ilgili bakanlığın faaliyete davet edilmesi milletin halaskârı olan partiden beklemekte bizim bir hakkımız olduğunu derin saygılarımla arz ederim.” Denilmektedir (B.C.A., 14 Mart 1950, 490-01-607-102-23-2/3). Buna benzer bir başka belgede de yine Suriye’de emlakı olan Türklerin mallarından sadece icar alabildikleri, başka türlü herhangi bir surette tasarrufta bulunamadıkları ifade edilmektedir (B.C.A., 28 Ocak 1948, 490-01-607-102-21-1/2/3/4). Oysa aynı dönemde Türkiye’de emlakı bulunan Suriyelilerin bu mallarını alan izinler doğrultusunda her türlü tasarrufta buldukları bilinmektedir. 1949 tarihli bir belgede Suriye uyruklu bir kişinin Erzurum’daki kendisine ait emlakı satmak için Türkiye Cumhuriyetinden izin istediği ve bu iznin 18 Ekim 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine verildiği bildirilmektedir (B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17). Ancak Suriye basınında sonraki tarihlerde bile bu meseleyle ilgili spekülâtif haberler yayınlanmakta ve Türkiye’de kalan Suriye vatandaşlarının toprakları hakkında herhangi bir tasarrufta bulunmadıkları iddia edilmektedir. 26 Temmuz 1954 tarihli El-Eyyam gazetesinin haberinde Suriyelilerin Türkiye’de kalan emlakları hakkında Suriye hükümetinin bu meseleyi ne zaman halledeceğinin sorgulandığı, Başbakanlığa gönderilen muhtelif tarihli Suriye Basınında Türkiye ile ilgili çıkan haberlerle ilgili yazıda yer almaktadır (B.C.A., 7 Eylül 1954, 030-01-00-00-104-650-1-31/32).

Sonuç olarak söylenebilir ki İnönü dönemi Suriye-Türkiye ilişkileri siyasal zemin olarak Hatay meselesi odaklı gelişmiş onun dışında ciddi bir hadiseyle karşılaşmamıştır. Bu meselenin yanında iki ülke arası basit sayılabilecek bir takım meselelerde ilişkilere yansımakla birlikte önemli bir mevzunun vuku bulmadığı görülmektedir. Bu dönemde yine Türkiye’nin izlediği Ortadoğu politikası; Batı ülkelerinin Ortadoğu politikalarına paralel gelişirken zaman zaman tarihi ve dini nedenlerin de etkisiyle Batı ülkelerinden farklı yönlere de sapılmaktadır. Genelde tutarlı ve istikrarlı bir politika ortaya konulamamıştır. 1947’de Filistin Meselesi BM’e geldiğinde Türkiye, Araplarla birlikte hareket ederek Filistin lehinde oy kullanırken, Filistin Meselesi 1948’de BM gündemine tekrar geldiğinde Türkiye bu sefer Batı ülkeleri ile birlikte hareket ederek olumsuz oy kullanmıştır. Yine Türkiye, Batı dostlarının güvenini kazanmak için 1949’da İsrail’i ilk tanıyan Müslüman ülke olmuştur (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-631). Bu durum diğer Arap ülkeleri gibi Suriye tarafından da “Müslüman bir ülkenin vefasızlığı” olarak algılandı (Demir, 2011:693-713).

İnönü Dönemi Suriye'yle Yapılan Antlaşmalar

Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesin Şekille Çözümüne Ait Antlaşma

Türkiye ve Fransa, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırı kesin bir şekilde tespit etmek ve iki ülke ilişkilerinde oluşabilecek sorunlarının çözümünü sağlayacak bir toprak antlaşmasını yapmak amacıyla, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Fransa adına Türkiye Büyükelçisi Rene Massigli, temsilci olarak atanarak, 23 Haziran 1939 tarihinde antlaşma imzalanmıştır (Umar, 2003:340; Sarıнай: 1996b:407-454).

23 Haziran 1939 tarihinde imzalanan bu antlaşma ile Türkiye 30 Mayıs 1926 tarihli Antlaşma, 22 Haziran 1929 tarihli protokol ve 3 Mayıs 1930 tarihli protokol ile belirlenen sınırlar düzeltilmiş ve düzeltilen bu sınırın kesin sınırlar oluşu kabul edilmiştir. Antlaşmaya göre, Türkiye-Suriye Sınırı, Gömet Köyü tamamen, Yenişehir-Ankara yolu da Türkiye'de olacak şekilde tespit edildi (Soysal, 1993:53; Gönübol vd., 1995:132). Belirlenen sınırın dışında kalan toprakların, 23 Temmuz 1939'a kadar Fransız kuvvetleri tarafından boşaltılması, Türkiye kendi topraklarında, Fransa da Suriye topraklarında, iki komşu ülkenin emniyet ve rejimleri aleyhine yönelik hareketleri önlemek hakkında tedbirler almayı taahhüt altına almışlardır (Opruklu, 2006:157).

Antlaşmaya bağlı protokolde, Türk tabiiyetine geçen Hatay vatandaşlarının emeklilik haklarının düzenleneceği, Fransız tabiiyetindeki şahısların, Hatay'daki malları ve haklarının, 35 milyon Fransız Frangı karşılığı Türk Hükümetine geçeceği ve Payas-İskenderun demiryolu hattının, protokolün yürürlüğe girmesini takip eden 30 gün içerisinde Türkiye'ye teslim edileceği belirtilmiştir (Umar, 2003:343-344).

Hatay Meselesi

Hatay Meselesinde Tarihsel Süreç

Köklü ve değerli bir geçmişe sahip olan Hatay, Asya ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olması münasebetiyle tarih boyunca önemli bir merkez olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'nin en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Hatay, Anadolu merkez olmak üzere Suriye ve Mısır'a ve bu merkezlerden de Anadolu'ya gelen yolların bağlantı noktasında olmasından, gerek kültürel gerekse ticari olarak önemli bir jeopolitiğe sahiptir (Sarıнай, 1996: 4). Bu özellikleri Hatay'ın, uzun yıllar boyunca değişik devletler tarafından cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Birçok medeniyetin kaynaşıp her anlamda alışveriş yapmasında etkinliği olan Hatay Ortadoğu bölgesinin kaderi üzerinde önemli bir role sahiptir. Bölge sırasıyla Pers, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Memluk ve Osmanlı devletlerinin hâkimiyeti altına girmiştir (Sarıнай, 1996: 4). Bölgenin stratejik önemi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin varlığı, Amik Ovasının tarımsal zenginliği, Adana Ovasının zengin doğal kaynakları ile bütünleşen toprakları ve doğusundaki Amanos Dağlarının da bir güvenlik duvarı olma özelliği, yine bölgenin tabii uzantısı konumundaki İskenderun'un Doğu Akdeniz'de önemli bir liman ve ticaret merkezi olması bölgenin cazibesini artırmıştır (Akçora, 1995: 379). XIX. yüzyılda Avrupa ülkelerinin sanayileşme ve hammadde ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, bölge üzerine olan ilgi artmış ve Avrupalı devletlerin ilgi odağı olmuştur (Opruklu, 2006:167).

Hatay'ın birden çok cazibesinin olması Avrupalı devletlerin bu bölge üzerine yoğunlaşmalarında etkili olmuştur (Torumtay, 2001:236). Osmanlı Devleti'nin son yıllarına doğru bölgeyi petrol kaynaklarına açılan kapı olarak gören Avrupalı devletlerden özellikle Fransa ve İngiltere bu bölgede nüfus elde edebilmek adına mücadelelere girişmişlerdir (Umar, 2004:74-75). Bu bağlamda malum ülkelerin bölge üzerine çeşitli yatırımlar yaptıkları görülmekte bu yatırımlar yapılırken Osmanlı Devleti ne karşı özellikle ekonomik buhrana sürüklenme girişimleri yapılmakta ve halkı Osmanlı Devleti ne karşı kıskırtmaktaydılar. Eğitimden sağlığa oradan da ulaşımaya kadar yatırımlar yapan bu ülkeler, öyle ki Suriye ve Lübnan'da XIX. yüzyılın ortalarında yapılan yatırımların getirileri olarak ve Fransızca eğitim veren okulların neticesi olarak, Fransızca konuşan kişi sayısının bariz bir şekilde arttığını görmekteyiz (Ortaylı, 1985:193). Bütün bunlar olurken nihayet 16 Mayıs 1916 tarihinde gizlice

yapılan Sykes-Picot⁴ antlaşması ile bölge üzerinde çıkar çatışmalarına giren ülkeler kendi aralarında Osmanlı Devleti topraklarını pay etmişlerdir. Bu durum da İskenderun limanı İngiltere'nin himayesinde ticaret işlerinde serbest hale gelmiş, Suriye ve İskenderun'u da içine alan bölge Fransa'nın kontrolüne bırakılmıştır(Soysal, 2000:539).

Bütün bu gelişmelerle beraber I. Dünya Savaşı'nın sonunda Mondros ateşkes antlaşmasının malum maddesini (7.madde) gerekçe gösterip ve Türk birliklerinin de çekilmesini fırsat bilerek itilaf devletleri İskenderun bölgesine asker çıkartmasında bulunmuşlardır(Erciyes,2004:68-69). 9 Kasım 1918 günü İngilizler 12 Kasım 1918 günü de Fransızlar bölgeye asker konuşlandırmışlardır. Bu işgalin ardından herhangi bir direnişle karşılaşmayan Fransızlar Hatay'a girmişlerdir(Akşin,1991:310).

Önceden yapılmış olan gizli antlaşmalarla Fransa Hatay üzerindeki hâkimiyetini arttırmak üzere girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda 27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız komiserliği tarafından hazırlanan bir kararname yayımlanmış ve buna göre İskenderun bölgesi İskenderun sancağı adı altında bir birim haline gelmiştir (Akçora, 1995:381). Fransa'nın amacı Mondros mütarekesi gereği işgal ettikleri yerleri ellerinde tutmak ve bunun için yasal yollar hazırlayarak bu hâkimiyetin devamlılığını sağlamaktır. Bunun için Suriye'nin işgalini uluslararası alanda onaylatmak amacıyla milletler cemiyeti yasasına dayanarak (22. Madde) Suriye'nin Fransız mandası olarak kalmasına çalışmış(Tekin,1999:97) ve 28 Haziran 1919 tarihinde San Remo* toplantısında alınan kararla Lübnan ve Suriye bölgeleri Fransa'nın kontrolüne (mandasına) bırakılmıştır(Melek, 1991:11).

Hatay'ın Fransızlar Tarafından İşgali

Mondros ateşkes antlaşmasının içeriğine göre Osmanlı ordusunun Irak, Suriye, Yemen ve Hicaz'dan çekilmesi gerekiyordu. Türk ordusu bu anlaşmaya müteakip 25 Ekim 1918'de Halep'i boşaltarak Suriye'nin kuzeyine doğru çekilmişti. Suriye'den çekilen Osmanlı ordusu hicaz emiri faysalın burada bir Arap hükümeti kurmasına olanak sağlamıştı(Sökmen, 1992:15). İtilaf devletleri işgallerini geliştirme konusunda adeta birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdi. Bu bağlamda Mondros ateşkes antlaşmasının 7**. Maddesini de bahane ederek, ateşkesin yapılmasının hemen ardından gözlerine kestirdikleri yerlere asker çıkarmaya başladılar. Bu fırsat karmaşasında öncelikle İngilizler, bölgedeki unsurları baskı altında, sıkıntıda ve yardıma muhtaç olduklarını bahane ederek 3 Kasım da Musul'u 9 Kasım da İskenderun'u işgal altına almışlardı. Bu durum karşısında boş durmayan Fransız askeri birlikleri benzer bahaneler öne sürerek ve asıl dayanak noktaları Mondros'un 7. Maddesi olmasına karşın, Mersin, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmişlerdi (Sonyel, 1995:15-17). Evvelden beri bölge üzerinde hâkimiyet elde etmeyi planlayan ve buna göre siyasi hamleler yapan Fransız Devleti fiili harekâta geçmiş ve bölge üzerinde hâkimiyetini gün geçtikçe arttırmıştı. Fransız Devletinin Hatay bölgesini almayı kafasına koymasında en büyük etken bölge üzerindeki ekonomik çıkarlarıydı. İskenderun (Hatay) bir toprak parçasından öte bir kavşak noktasıydı. Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlayan belen geçidinden ticaret yapan herkesin mecburi istikameti konumunda bulunması daha önce de bahsettiğimiz gibi İskenderun (Hatay) bölgesinin vazgeçilmez bir stratejik konum olma özelliğini arttırmaktaydı. Bütün bu sebeplerden ötürü Hatay XVIII. Yüzyılın başlarından beri Fransa'nın göz diktiği ve nüfusunu planlı bir şekilde arttırmaya çalıştığı jeopolitik bir konum statüsünde olmuştur

⁴ 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması I. Dünya Savaşındaki gizli antlaşmalar içerisinde Ortadoğu'ya ilişkin olan en önemli antlaşmadır ve bu antlaşmadan Türklerin veya Arapların haberdar olmadığı aşikârdır. Çünkü antlaşma Rusya, Fransa ve İngiltere arasında gizli olarak yapılmıştı. Öyle ki antlaşmanın gün yüzüne çıkması Rus devletinin Ortadoğu üzerindeki gizli belgeleri açıklamasıyla olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kocabaş, Süleyman (1999). Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları, Vatan Yayınları, İstanbul.

* San Remo konferansı için ayrıca bkz. Osman Olcay 1981, Sevr Antlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss.445-586; Harry Howard-Neşe Özden (1998), "Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy", ATAM Dergisi, C.14, S.40, Ankara, ss.97-114.

** İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Orhan Doğan (2011). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, (XIX. XX. Yüzyıl. Türkiye Tarihi), Okutman Yayıncılık, s,375, Ankara.

(Sarınay, 1996:4-5). Bu bağlamda Fransa kısmen emellerine ulaşmış sayılmaktaydı öyle ki İngiltere ile yapmış oldukları gizli antlaşma neticesinde 1 Kasım 1919 tarihi itibarı ile İngiltere Suriye-Kilikya bölgesinden askerlerini çekmiş ve bölgeyi Fransız kuvvetlerine bırakmıştı (Akbiyık, 1999:54). Hatta aralarında bir anlaşma imza eden işgal kuvvetleri bu anlaşmanın ismini de *Suriye Antlaşması* şeklinde isimlendirmişlerdir.

Mondros ateşkes antlaşmasını dayanak göstererek Hatay bölgesine çıkartma yapan Fransız Devleti, işgalin ardından 27 Kasım 1918'de İskenderun Sancağını kurmuştur. Bu tarihten sonra Fransız Devleti bölgenin tek işgalci gücü ve tek söz söyleyen Devleti konumuna gelmiştir (Tekin, 1993:97-98). Fransa Devleti tarafından işgal edilen Suriye bölgesi Milletler Cemiyeti yasasının 22. Maddesi ve 28 Haziran 1919'da kurulan "Mandat" sistemine dayanarak, 25 Nisan 1920 tarihinde Müttefik Devletler San Remo toplantısında tartışılarak Suriye ve Lübnan'ı A türü Mandat yönetimi olarak Fransa'ya verilmiştir (Akbiyık, 1999:54). Bu konferansta alınan kararlar neticesinde Fransa'ya terk edilen Suriye Mandası 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından da tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir (Umar, 2002:308)

Yapılan bunca işgale karşı bölgedeki Türk halkı içerisinde işgale karşı çıkan ayaklanmalar baş göstermiştir. Misak-ı millinin ihlal edilmesi Ankara hükümeti tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Yer yer çıkan silahlı direnişler bize, Fransa'nın bölgede pekte rahat olmadığını göstermektedir. Türkiye'nin önemli bir parçası olan İskenderun bölgesinin Misak-ı Millî sınırları içerisinde olmasına rağmen, Fransa Devleti tarafından işgal edilmesi Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmış bu durum karşısında karşı çalışmalar başlatmışlardır. 1930'lu yıllara adar yurt içindeki yapılanmalar ve gerekse diğer devletlerle olan diplomasi ilişkileri boyunca Hatay Fransa kontrolünde kalmıştır. Ama Hatay halkı bu durum karşısında Anadolu direnişine ayak uydurup ayrı olmadıklarını Anadolu'nun bir parçası olduklarını vurgulamışlardır. Öte yandan Anadolu'daki direniş hareketine destek veren Hatay (İskenderun sancağı) bu tutumları ile Türkiye'nin kamuoyunda diplomasi açısından daha da güçlenmesini sağlamışlardır (Sarınay, 2001:31-32).

Bunun yanı sıra sancakta bulunan Türkler Anadolu da yapılan devrimleri de yakından takip ediyor ve yanı zamanda uygulamasını da yapıyorlardı. Örneğin Latin harflerinin kabulüne büyük ilgi göstermişler, şapka Kanunu'nu uygulamaya koymuşlar hatta Halkevlerinin sancakta da açılıp faaliyet göstermesini sağlamışlardır (Hatipoğlu, 2001:31-32). Cumhuriyetin devrim hareketleri yavaş olsa da bu bölgede de kendini göstermiştir (Melek, 1991: 19).

Hatay halkının bu tutumu işgalci kuvvet Fransa'yı telaşlandırmıştır. Türklerin mandater sistem karşısında direnç göstermesine karşı sömürge Devleti Fransa Türkler üzerinde baskılarını arttırmaya başlamıştır (Sarınay, 2001:14). Bu olaylar meydana gelirken konuyla yakından ilgilenen Mustafa Kemal Atatürk, mesele üzerine daha hassas bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk konuya olan hassasiyetini: "1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra Türkiye'ye dönen Afet İnan Atatürk'e halledilecek başka bir meselenin kalmadığını söylediği zaman Atatürk "Şimdi Antakya, İskenderun yani sancak meselemiz var" şeklinde karşılık vererek göstermiştir (İnan, 1998:135). 1936 yılı Hatay meselesinin gündeme gelip Milletler Cemiyeti'nde görüşülmeye başlandığı tarih olarak bilinmektedir (İnan, 1998:135).

Daha önce de belirtildiği üzere meseleyle yakından ilgilenen ve neticede sancağı Türk topraklarına katma arzusu içinde çalışmalarını sürdüren Atatürk, 1 Kasım 1936 günü mecliste yaptığı bir konuşma ile bu meselenin önemine ve elzemliğine dikkat çekmiştir. Konuşmanın ertesi günü ise Tayfur Sökmen ile görüşerek Antakya-İskenderun bölgesinde ki halkın teşkilatlanarak hazır bulunması talimatını vermiştir (Sökmen, 1992:95). Yine Atatürk'ün talimatı ile İstanbul'da daha önce kurulmuş olan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin" ve Antakya'daki şubesinin adı "Hatay Egemenlik Cemiyeti" şeklinde değiştirilerek Hassa, Dört Yol, Mersin ve Kilis'te birer şubesi açılmıştır. Türkiye ile Hatay arasındaki sorunların çözümü içinde fahri başkan olarak Tayfur Sökmen görevlendirilmiştir (Sökmen, 1992:97). Bunun yanı sıra Hatay meselesi ön plana çıkmış ayrıca iç ve dış kamuoyunda bu meselenin haksızlığı ve gerçek yüzü konusunda aydınlatıcı açıklamalar yapılmıştır (Sarınay, 2001:30).

Hatay Sorununun Ortaya Çıkışı ve Milletler Cemiyetinde Gündeme Gelmesi

Suriye bölgesinin mandater sistem altına girmiş olduğu günden Fransa'nın bölgeyi terke etmesine karar geçen zaman içerisinde Suriye'de bulunan yerel halk asla manda sistemini kabul etmediklerini ve etmeyeceklerini her fırsatta gerek fiili gerekse sözlü olarak dile getirmişlerdir (Sökmen, 1992:5). Özellikle 1936 yılında Suriye de bu sisteme karşı ortaya çıkan birçok olay patlak vermiş Suriyeli milliyetçiler Fransız temsilcilerle görüşerek mandanın sona ermesini, artık kaldırılmasını istemişlerdir(Ada, 2005:106). Nitekim Fransız yüksek komiserliği yetkilileri bunun için Fransa'ya gitmek durumunda kalmışlardır. Yapılan görüşmeler neticesinde Fransa'nın başında bulunan yeni hükümet manda döneminin bitmesi gerektiğini düşünerek Suriye temsilcileri ile Paris'te 5 Eylül 1936 yılında bir antlaşma imzalayarak, manda sisteminin biteceğine işaret etmişlerdir(Soysal, 1985:82). Fransa bu anlaşmayı birazda köşeye sıkıştığı ve artık kaçacak bir yeri kalmadığı için imzalamak zorunda kalmıştır. Bunun sebepleri; yerel halkın 1932 yılında başlattıkları cephesel direniş hareketleri ve 1936 yılında dış kamuoyuna meselenin açılmış olması, şeklinde yorumlamak mümkündür(Ayrancı,2006:46). Antlaşmaya göre üç yıl içerisinde bağımsız olacağı dile getirilen Suriye'ye, manda döneminde Fransa'nın hâkim olduğu yerlerin de tekrar verileceği bildirilmekteydi. Burada açık bir şekilde İskenderun-Hatay'la ilgili herhangi bir cümle geçmemekle birlikte, antlaşmanın 3. Maddesi gereğince sancağın da Fransız kontrolünden çıkacağı anlaşılmaktadır (Ada, 2005:110). Antlaşmada yer almayan İskenderun sancağı Suriye'nin kontrolüne bırakılmış görünüyordu. Bu durumda Türkiye sancak konusunda ki tutumunu açık bir şekilde dile getirmiş, sancağın özel durumun korunması gerektiğini söylemiştir (Tekin, 1999:164).

Antlaşma sonrası Hatay sorununun gündeme getirip çözmek için uygun bir zaman olduğunu gören Atatürk, bütün imkânları kullanarak kısa bir zamanda Hatay meselesini ulusal bir mesele haline getirmiştir (Ada, 2005:110). Meselenin çabuk bir şekilde tüm dünyaya duyurulmasında Hatay halkının başından beri direniş içinde olması ve aynı zaman da Anadolu'da yapılan inkılap hareketlerine de ayak uydurması ve Türkiye'nin bir parçası olduğunu göstermesi olmuştur (Ayrancı, 2006:46). Bu gelişmelere karşın, Fransa'nın Milletler Cemiyeti yasalarına dayanarak Hatay'ın Türkiye'ye iade edilmesini kabul etmemesi, Atatürk ve diğer yetkililer tarafından tepkiyle karşılanmış, deyim yerindeyse iş güc bırakılıp Hatay meselesine yoğunlaşmıştır. Meclis açılış konuşmalarında Hatay meselesini dile getiren Atatürk bu meselenin şahsi meselesi olduğunun defalarca altını çizmekten kaçınmamıştır. Bu göstermektedir ki Hatay meselesi Atatürk için oldukça önemli bir meseledir. Kısacası 1936 yılında Hatay meselesi Türkiye için birinci gündem konusu olmuş ve bu mesele Türk kamuoyuna mal edilmiş bir pozisyon almıştır(Şimşir, 1981:169).

Bu bağlamda Türkiye Hatay sorununu Milletler Cemiyetine taşıyarak (8 Aralık 1936) bu meseleyi uluslararası bir sorun boyutunda resmîlik kazanmasına etkili bir girişimde bulunmuştur. Dönemin dış işleri bakanı Tefik Rüştü Aras da Milletler Cemiyetinde bir konuşma yapmış Hatay'ın bağımsız olması gerektiğini şiddetle yinelemiştir(Fırat, Kürkçüoğlu, 2003:283). Bu durum karşısında gerek Suriye ve gerekse Lübnan basının da çıkan haberler sancakta, Türk nüfusunun az olduğunu, Türkiye'nin bölge üzerinde hak talep etmesinin yersiz olduğu şeklinde asılsız ve sorunun çözümünde olumsuz etki bırakacak haberler kaleme alıyorlardı(Cumhuriyet, 23 Aralık 1936).

Gelişmeleri müteakip cemiyette görüşmeler 14-15 Aralık tarihinde başlamış ve mesele hakkında Türk hükümeti talebini açık bir dille ifade etmiştir(Soysal,1985:86). Tefik Rüştü Aras, sancaktaki Fransız askeri birliklerinin tamamen çekilmesi gerektiğini sancağın bağımsızlık hakkının verilmesi gerektiğini vurgulamıştır(Cumhuriyet, 15 Aralık 1936). Nitekim görüşmeler sürerken Fransa Türkiye'nin talepleri konusunda pekte cömert davranmıyor, özerklik durumunun genişletilemeyeceği ve yine Türkiye'nin dile getirmiş olduğu ortak bir konfederasyon kurulması fikrini de reddediyordu(Cumhuriyet, 24 Aralık 1936).Fransa Devleti Milletler Cemiyetindeki görüşmeler neticesinde sancakta yapılacak değişimlere sıcak bakmasa da, Türkiye'nin konuyu tam zamanında dünya kamuoyuna getirmesi ve yapılan protestolarla, Milletler Cemiyeti bölgeye üç kişiden oluşan bir heyet gönderme kararı almıştır(Cumhuriyet, 18 Aralık 1936). İsviçre, Hollanda ve İsveç asıllı bu gözlemciler 31 Aralıkta göreve başlamış ve bölgeyle ilgili rapor hazırlamaya koyulmuşlardır(Ayrancı, 2006:50). Bunlara bağlı olarak Atatürk'ün Hatay konusunda keskin ifadeleri ve kararlı duruşu bu meselenin bir namus meselesi gibi önemli ve çözülmesi gerektiği kanısından oluşuyordu. Atatürk dönemin Suriye başbakanı ile görüşmelerde bulunup meselenin iki taraf arasında daha rahat çözülebileceğini

belirtmiştir(Soyak,1973:597) Uluslararası siyasi durumu iyi değerlendirip öngörülerinde yanılmayan Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin bu sert tutumu ve Hatay meselesine yaklaşım şekli sebebiyle batılı devletlerin Türkiye'ye yakınlaşmasını sağlayacaktır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün bu tutumları Fransa Devletini tedirgin bir hale sokmuştu(Köni, 1988:538-539).

Yapılan incelemeler ve Türkiye'nin yaptığı görüşmeler neticesinde 27 Ocak 1937 yılında, bölgeye gönderilen gözlemci heyetinin tuttuğu raporlarda Türkiye'nin lehine sayılabilecek ya da antlaşmanın içeriğine bakarak fırsata dönüştürülecek gelişmeler görülmektedir.Raportörlükle görevlendirilerek bölgeye gönderilen İsveç temsilcisi Sandlerin tuttuğu raporda;

1- Uzmanlar komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak "ayrı bir varlık" olarak kabul edilecek, işçilerinde bağımsız kalacak, dışişleri Suriye Devletince yönetilecektir. Ama Suriye, Milletler Cemiyeti'nin izni olmadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır.

2- Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği sağlanacaktır.

3- Sancak'ta resmi dil Türkçe olacak, ikinci bir dil için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktır.

4- Sancak'ta yeterli sayıda jandarma ve polisten başka, askeri güçte mevcuttur.

5- Türkiye ile Fransa, Konseyin tavsiye yararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınacaktır.

6- Türkiye, Suriye Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla Türkiye-Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kısırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecektir.

7- Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktır.

8- Sancak statüsü ve Anayasası, Konseyin kararıyla yürürlüğe girecekti ve Konseyde Sancak'la ilgili kararlar 3'te 2 çoğunlukla alınabilecektir (Soysal, 1985:79-109).

Şeklinde maddeler yer almaktadır. Türkiye ve Fransa ile uzlaşma tarzı açıklamalardan oluşmaktaydı. Türkiye bu antlaşmayı sancağın bağımsızlığına giden bir fırsat şeklinde değerlendirmekteydi(Soysal,1985:79-109). Milletler Cemiyetinin Raportörlerinin hazırlamış olduğu rapora, Suriye protestolarla tepki göstermiştir. Suriye Başbakanı Cemil Mardam Şam'da yaptığı bir konuşmada sancağında Suriye'nin bir parçası olduğunu vurgulamıştır (Fırat, Kürkçüoğlu, 2003:284). Buna mukabil Suriye raporla ilgili tepkisini milletler cemiyetine ve Fransa dış işleri bakanlığına gönderdiği mesajlarla dile getirmiştir(Ada, 2005:130).

Suriye'nin tepkilerine karşılık bu antlaşma Türkiye'de sevinçle karşılanmış sevinç gösterileri yapılmıştır. Sevinç havası meclise kadar girmiştir. İsmet İnönü sancak için bağımsız ayrı bir Türk memleketi tasvirini yapmıştır (Cumhuriyet, 30 Ocak 1937).

Bu durumu fırsata çevirmesini iyi bilen Türkiye hükûmeti milletler cemiyetinin raporu onaylamasının ardından Hatay'da ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 28 Ocak 1937 tarihinde mitingler yapılması için İçişleri bakanlığı tarafından talimatlar gönderilmiştir. Talimatın içeriğinde, Hatay'ın bir Türk yurdu olduğu vurgusunun yapılması istenmektedir. Mitinglerin resmi bir kimlik kazanması için CHP halkevleri ve belediyeleri tarafından organize edilmesi istenmiştir. Mitinglere öğrenciler ve memurların katılması aynı zamanda sivil halkın da destek vermesi istenmektedir(Sarınay,2001:20-21). Buna bağlı olarak Hatay'da da protestolar ve mitingler yapılması için organize olunması gerektiği vurgulanmış ve yukarıda da dediğimiz gibi talimatlar gönderilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ocak-1 Şubat 1937). Nitekim Suriye ve Fransa devletleri Türkiye'nin bu tutumu karşısında tepkisiz kalmamışlardı. Türkiye'nin yapmış olduğu bu mitingler sayesinde dünya kamuoyuna Hatay'ın bir Türk yurdu olduğunun kabul ettirilmesi daha kolay olacağı için karşı tepkilerle karşılık vermişlerdir. Suriye'de ve Sancak'ta Türklerin aleyhinde propagandaların yapılması, Ermenilerin silahlandırılıp Türk köylerine Türk yerleşim merkezlerine saldırılarda bulunması, yine Türklerin çıkardığı Yenigün gazetesinin Fransızlar tarafından kapatılması, neticede Türklere yapılan baskı ve şiddetlerin artmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında mağdur durumda olan Türk toplulukları sancaktan ve Suriye'den Türkiye sınırlarına doğru iltica hareketinde bulunmuşlardır(Halaçoğlu,1995:10).

Bütün bunlara rağmen, Sandler raporunun kabulünden sonra 20 Şubat 1937'de toplanan Konsey, sancağın bağımsız bir varlık olduğunu kabul etmiştir. Beş üyeden oluşan bir uzman heyetinin sancakta yaptığı incelemeler sonucunda neticeye varılan raporlar 29 Haziran 1937'de kabul edildi (Fırat-Kürkçüoğlu, 2003:285). Buna göre sancakta hem Türkçe hem de Arapça resmi dil olarak kabul edilmiş ancak sancak 40 üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilecektir. 1937 antlaşmasının içeriğindeki sancağın ayrı bir varlık olması ibaresine Suriye ne kadarda tepki gösterip karşı çıkmışsa da bu çabalarının bir etkisi olmamıştır (Umar, 2004:228)

Hatay Devleti'nin Kurulması ve Türkiye'ye Katılması

Yapılan hazırlıklar neticesinde 2 Eylül 1938 günü Hatay Meclisi açılmıştır (Konuralp, 1996: 163). Meclise seçilen milletvekilleri resmi dilin Arapça ve Türkçe olmasına rağmen yeminlerini Türkçe olarak yapmışlardır (Sarınay, 1996:415-416). Kurulan bu yeni devletin adı da Hatay Cumhuriyeti şeklinde değiştirilmiştir (Akçora, 1995:399). Oluşturulan meclisin yaptığı yemin töreninin ardından, Tayfur Sökmen 40 milletvekilinin oyu ile devlet başkanlığına seçilmiş, meclis başkanlığına ise yine seçimle Abdülgani Türkmen getirilmiştir. Hükümeti kurma vazifesini ise Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'e vermiştir (Sökmen, 1978:108). Oluşturulan hükümette mevki ve isimler şöyledir.

Tayfur Sökmen : Cumhurbaşkanı

Abdurrahman Melek : Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Emniyet ve Savunma Bakanı

Ahmet Faik Türkmen : Kültür ve Sağlık Bakanı

Cemal Baki : Maliye ve Gümrük Bakanı

Kemal Alpar : Nafia ve Ziraat Bakanı

Cemil Yurtman : Adliye Bakanı (Konuralp, 1996:164; Tekin, 1999:75).

Derhal çalışmalara başlayan hükümet, Milli Marşı Türk İstiklal Marşı olarak kabul etmiş ve bir de Hatay bayrağı adına bir bayrak kanunu kabul etmiştir (Türel; Şahin, 2004:359-360). Bunun yanı sıra milletvekilleri meclis konuşmalarında da Hatay'a olan özlemlerini dile getirmiş, kurulan bu bağımsız Devleti'nin 20 yıllık bir hasretin neticesi olduğu vurgulanmıştır. Milletvekillerinden Samih Azmi Ezer'in konuşmasında; "...Kurtuluş güneşi bütün o karanlıkları ebediyen sildi 20 yıl bugünün hasretini nasıl çektik arkadaşlar? Bu gün ne kadar sevinsek, bayram etsek azdır. Çünkü hasret sona erdi..." dediği kayıtlara geçmiştir (Konuralp, 1996:164)

Buna karşın Suriye ve Fransa Devleti Türklerin yaptığı bu faaliyetler karşısında adeta çılgına dönmüş, durum karşısında feci şekilde endişeye girmişlerdir. Çünkü Hatay üzerinde gün geçtikçe Türkiye'nin etkinliği artmakta söz konusu devletlerin etkinliği ise saf dışı kalmaktadır (Sökmen, 1978:112). Bu durum da ileride Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ihtimalini yükselttiği için Fransız ve Suriyeli devlet adamlarını endişe içinde bırakmaktadır (Pehlivanlı, 1998:201; Tekin, 1999:217). Bu memnuniyetsizlikten yalnızca Suriye ve Fransa değil Ermeni ve Rum asıllı topluluklarda şikâyetçidir. Tepkilerini Hatay'ın anavatanına katılmaması gerektiği, tekrar Fransız askeri birliklerinin kontrolünde olması gerektiği şeklinde propaganda faaliyetleri ile göstermişlerdir (Pehlivanlı vd., 2001:122-124). Bunların yanı sıra Hatay Devletinin Türkiye'deki kanunları uygulamaya koyması ve anavatanın bir parçası şeklinde hareket etmesi Fransa ve Suriye Devletlerini sıra dışı bir telaşın içerisine sokmuştur (Sarınay, 1996:417). Bu bağlamda 11 Mayıs 1938 tarihinde Suriye Devleti 20 Ekim 1938 tarihinde de Fransa Devleti tek taraflı olarak gümrük kapılarını kapattığını duyurmuştur. Bu uygulamalarla Hatay'ın diğer devletlerle ilişkisini keserek maddi anlamda bir çöküntüye uğratma planı uygulanmaya çalışılmıştır (Melek, 1991:72-75; Sökmen, 1992:114-115). Bu çıkışlara karşılık olarak Tayfur Sökmen'in talimatları ile Suriye sınırındaki karakolların karşısına karakollar inşa edilmiş ve gerekli gümrük tedbirleri alınmıştır (Sökmen, 1992:113-115). Bu durumu daha detaylı ve birinci ağızdan aktarmak için Tayfur Sökmen'in anılarından örnek vererek desteklemek doğru olacaktır.

...*Hatay Hududunun Kapatılması:*

Bu çalışmalarımız esnasında hepimizi üzen bir nokta, Fransızların bazen taşkınlık göstererek haberleşmeyi kontrol etmesi idi. Aynı zamanda anavatanın hududunun kapalı bulunmasına karsın, Fransız idaresinde bulunan Suriye hududunun açık olması idi. Muhal olmakla beraber Suriye hududunun Fransızlarca kapatılması düşüncesiyle, Gümrük Müdürü Ihsan Çardaklı Bey'in emrinde bir otobüsle beş karakolu idare edecek çadır ve memur bulunduruluyordu. Yukarıda sözünü ettiğim sebeple, biz de Fransızlar ve Suriyelilere karşı her noktada ve her iste güçlük çıkarıyorduk. Fransızlar kendilerine karşı çıkartılan güçlüklerden, bizleri alıkoyacaklarını zan ve ümit ederek 20 Ekim 1938 gece yarısı Hatay-Suriye hududunu kapamışlardı. Türkiye hududumuz zaten kapalı olduğundan, Suriye hududu da kapatılınca tabiatıyla Hatay Devleti her bakımdan güçlüğe uğrayacak, ulaştırma, ticaret, alışveriş duracaktı. Nitekim öyle olmuştur. Bu hal ilk bakışta Fransızların kendi gayelerine çok uygundu. Hududun kapatıldığını haber alarak telaşa düşen Gümrük Umum Müdürü Ihsan Çardaklı Bey sabaha karşı üç sularında Harbiye'deki ikametgâhına gelip, Başyaver Binbaşı Zihni Bey'i haberdar eder. Zihni Bey telefonla beni uyandırarak "Gümrük Umum Müdürü Ihsan Çardaklı Bey geldi, mühim bir mesele arz edecekmış. Ne emrediyorsunuz" deyince, Fransızların aleyhine çıkacak böyle bir gaflette bulunacaklarını tahmin etmediğim için "Bir köy mü basılmıştır" sualime "Bilmiyorum, fakat çok telaşlılar" dedi. "Salona al geliyorum" diyerek, Ihsan Bey'le görüşmek için acele giyinip, aşağı kabul salonuna indim. Ihsan Bey'e bu saatte ziyaretinin ve telaşının sebebini sorduğumda; "Fransızlar Suriye hududunu kapattılar. Başvekil Abdurrahman Melek Bey'e (İskenderun'da ikamet ediyordu) gittim. Vaziyeti anlatıp memur ve gümrük çadırlarımız hazır, biz de hudut karakollarının karsısına çadırları kurarak mukabil karakollarımızı teşkil edelim" dediğimde, Başvekil Abdurrahman Melek Bey, "Sakin yapmayın, Fransızlarla aramızda büyük hadiseler çıkabilir, mamafih meselenin ehemmiyetine binaen gidip devlet reisini görün, vaziyeti anlatın" dediği için bu saatte sizi rahatsız ederek durumu arz etmeye geldim. Ne emredersiniz" deyince, "Tereddüte mahal yok, derhal karakolları kurup, mukabil tedbirleri alarak, kimsenin gidip gelmesine müsaade etmeyin" dedim. Hemen giderek sabaha kadar karakolları teşkil etmiş ve böylece resmen hudutlar kapatılmıştır. Ihsan Bey yanımdan ayrıldıktan sonra "Fransızlar Suriye hududunu kapattılar. Mukabele-i bilmisil yaparak biz de hudutları kapattık" diye Atatürk'e arz edilmek üzere Hatay Egemenlik Cemiyeti Umumi Reisi Şükrü Kaya Bey'e bir şifre çektim. Hududun kapatıldığını öğrenen Başvekil Abdurrahman Melek Bey sabah erkenden gelerek "Hududu kapattırmışsınız. Bence kapatılması iyi olmamıştır" dedi. "Ne yapsak böyle bir imkânı yaratamaz ve bulamazdık. Fransızlar bu tarzdaki hareketleri ile bizim yaptığımız mukabele-i bilmisille istiklalimizi ve Hatay Devletini kabul etmiş oluyorlar. Bu itibarla bu gafletlerinden istifade ederek hududu kapattırıp, Ankara'ya bildirdim. Ankara razı olmaz ise devlet reisliğinden istifa ederim. Siz yeniden açtırırsınız" dedim. Başvekil Abdurrahman Melek Bey gittikten sonra başyaver Zihni Bey gelerek "Bas murahhas elçi Cevat Açıkalın'a vekâlet eden Beyrut Başkonsolosu Faik Zihni Akdur Bey görüşmek için randevu istiyor" deyince, "Başkasına bir randevu vermemiş iseniz öğleden sonra üçte buyursunlar" dedim. Saat üçte Faik Zihni Bey geldi ve "Fransızlara karşı Suriye hududunu kapamak çok yerinde ve isabetli bir hareket olduğu için sizi tebrike geldim" dedi. İki gün sonra Şükrü Kaya Bey'den aldığım şifrede; "Hududu kapatmanız yerinde olmuştur. Tebrik ederim" diyordu. Bunun üzerine Başvekil Abdurrahman Melek Bey'i davet ederek gelen şifreyi okuttum. O da rahatladı. Yanımda biraz daha kalıp, konuştuktan sonra veda ederek ayrıldı. Yazılan ve alınan cevap Hatay'ın dosyasında mevcuttur. Hududun kapatılmasından haklı olarak telaşa düşen tüccar ve nakliyecilerle diğer esnaftan meydana gelen bir heyetin "Türkiye hududu kapalı iken, Suriye hududunun da tarafımızdan kapatılmasının, kendilerini, dolayısıyla bütün Hatay'ı müşkül duruma düşüreceğini" söylemeleri üzerine "Fransızların bizi bu kararı vermeye mecbur bırakmalarını milyonlar sarf etsek elde edemezdik. Bununla istiklalimizi ve Devletimizi garanti altına aldık. Telaş ve merak etmeyiniz. Dört beş gün sabrediniz ve müsterih olunuz, Türkiye bu vaziyet karsısında hududunu Hatay'a açacaktır" dedim, sözüme ikna olup dağıldılar... (Sökmen, 1992: 52)

Bütün bunlar karşısında Türkiye Hatay'a olan ilgisini ve alakasını asla geri çekmemiş, her anlamda destek vermeye devam etmiştir. Hatay Devleti ise Türkiye'nin kanunlarını uygulamayı devam edip,

memurların maaşını Türk parası ile vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye ile olan ticari sınırları, gümrük uygulamasını, kaldırmış ticari serbestliği başlatmıştır (Umar,2000:85). Fransızlar yaptıklarının yanlış olduklarını anlar anlamaz Hatay Devletinden özür dileyerek hatalarını telafi edeceklerini dile getirmişlerdir. Bu durum karşısında Hatay Devletinin tutumu hakkında yine Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen anılarında;

...O akşam Hatay mebuslarından Abdurrahman Mürseloğlu, Elçi Cevat Açıkalın ve Başyaver Zihni beyleri, Şükrü Kaya Bey'e vaziyeti anlatan bir mektupla Ankara'ya gönderdim. Şükrü Kaya Bey durumu Başvekil Celal Bayar Bey'e arz etmiş. İki gün içinde alınan bir karar ile Türkiye hududu Hatay Devleti ne açıldı. Bu suretle ticari işler Türkiye ile başlayınca, Fransızlar yanıldıklarını anlayıp, telaşa düştüler. Fransız murahhasının görüşme talebini bir gün gecikme ile kabul ettim. Ve "Özür dileyip, Suriye hududunu açacakları"nı söylemesi üzerine, "Siz açsanız da biz bir daha açmayacağız. Bundan böyle uçaklarınızın Hatay semalarında uçmasına da izin vermeyeceğiz" dedim. Daha önceki ziyaretlerinden tamamen değişik, yumuşak, fakat bozuk bir tavırla yanımdan ayrıldı. Suriye-Hatay hududunun karşı bir davranış olarak Hatay Devleti tarafından kapatılmasının, Anavatan Türkiye Cumhuriyeti'nce tasvip edilip, Türkiye hududunun açılması, Fransızlara karşı tutum ve davranışlarımızı kuvvetlendirdiği gibi Hataylıları da son derece sevindirip memnun etmiştir..." şeklinde ifade etmektedir (Sökmen, 1992:53).

Hatay Devletinin artık geri dönüşü olmayan bağımsız ve kendi kararlarını uygulayacağı dirayetli bir devlet pozisyonunda olduğunun altını çizmiştir.

Hatay'ın Türkiye'ye Katılması ve Suriye'nin Tepkisi

Verilen mücadeleler ve geçen uzun yıllar neticesinde kurulan Hatay Devleti, Türkiye'nin bir ili konumunda hareket etmekte, Suriye ile olan her türlü bağlarını koparmış vaziyettedir. Türkiye Cumhuriyeti en başından beri bölge üzerinde yaşayan insanların haklarını korumuştur. Bölgenin refahı ve geleceği için elinden gelen bütün çabayı sarf etmekten çekinmemiştir (Sarınay, 1996:419-420). Vaziyet böyleyken bundan sonra yapılması gereken tek şey Hatay'ın ayrı bir devlet statüsünden çıkarılıp Türkiye'nin bir ili pozisyonunda sınırların içerisine alınması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışmalara devam eden Hatay Devleti yöneticileri ve Türkiye Cumhuriyeti liderleri, Hatay'ın ayrı bir varlık olmadığını anavatanın bir parçası olduğunu vurgulayarak, çalışmalarını bu yönde ilerletmişlerdir (Umar,2000:85).

Bu gelişmeler ışığında Hatay'ın inisiyatifinin Türkiye Cumhuriyeti üzerinde olduğunu anlayan Suriye Devleti, Türkiye ile uzlaşma yolları arayışı içerisine girmiştir. Atatürk'ün cenaze töreninde Emir Adil Aslan dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na giderek Hatay'ın Suriye ile Türkiye arasında paylaşılması gerektiği yönünde fikirlerini dile getirmiştir. Bu konuşma üzerine Saraçoğlu Emir Adil Aslan'a Hatay sınırları dışında kalan Hazine, Bayır ve Bucak kazalarının da Türkiye'ye bırakılması karşılığında Suriye'ye sınırlarda bazı değişiklikler yapılabileceğini söylemiş fakat Suriye bu teklife sıcak bakmamış bir anlaşma veya uzlaşma da vuku bulmamıştır (Umar, 2002:245).

Durumun farkında olan Fransa devleti Türkiye ile ikili ilişkilerini geliştirme konusunda fırsat kollamaktadır (Umar, 2003:245). Bu bağlamda Türkiye'nin İngiltere ile ikili ilişkilerinde gruba dâhil olmak istemiştir (Türkiye-Suriye İlişkileri, 1994:33). 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk-İngiliz devletleri görüşmeleri sonucunda açıklanan ortak deklarasyona dâhil olan Fransa, Türkiye'nin Hatay Devleti hakkındaki taleplerini kabul etmek durumunda kalmıştır (Umar, 2000:422). Bu gelişmelere bağlı olarak 23 Haziran 1939 tarihinde Fransız Büyük Elçisi Rene Massigli ile Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile görüşmeleri neticesinde yapılan antlaşmaya göre, Fransa Hatay'ın Türk toprağı olduğunu ve Türkiye sınırlarına dâhil olması gerektiğini kabul etmiştir (Tan, 23 Haziran 1939; Vakit, 24 Haziran 1939; Soysal, 2000: 581-589). Buna göre Fransa'nın yıllar evvel işgal ettiği yerlerdeki haklarından kayıtsız şartsız vazgeçecektir. Milletler Cemiyetinin onayı ile mandater olarak elinde tuttuğu bölgeden tamamen çekilecek hiçbir askeri kuvvetini geride bırakmayacaktır. Boşaltma işlemine hemen başlayıp tamamen Hatay'dan çıkması için bir aylık süre tanınmıştır. Yapılan bütün işlemler hukuki yollarla resmileştirildiği için geleceğe yönelik açık bir madde veya değişiklik antlaşmada yer almamaktadır. Öyle ki Türkiye Fransa'nın zorbalıkla işgal edip yıllarca sömürü politikalarını uyguladığı bölge

üzerinde kurmuş olduğu şirketlerinde parasını nakden ödemek suretiyle satın almıştır (Gönlübol-Sar, 1996:132). Antlaşmanın imza edilmesinin ardından Hatay resmi olarak Türk topraklarına katılmıştır (Sarınay, 1996:422). Bu gelişmeyle beraber Hatay devletine ait bayrak indirilerek yerine Türk bayrağı çekilmiştir. Ve toplanan Hatay devlet yöneticileri ve milletvekilleri mecliste yapılan oylar sonucu aldıkları karar ile kendi varlıklarına son verip Türkiye'ye katılma kararı almışlardır (Melek, 1991:84; Sökmen, 1978:117; Toruntay, 2001:237). TBMM de bu kararı onaylamasının ardından 30 Haziran 1939 tarihinde resmen Türk vilayeti olarak anavatana katılmıştır*. Hatay'ın Türkiye sınırları içine katılmasını Tayfur Sökmen'in anılarında;

...Eşsiz kumandan, büyük devlet adamı Kemal Atatürk'ün bir eseri olan Hatay Devletinde, O'nun himmeti ile memur ve vatandaş kaynaşarak, gece gündüz Hatay'ın refah ve saadeti için çalışmaktaydık. Şanlı ve kahraman Türk ordusunun varlığı, şevkimizi arttırıyor ve bize her hususta kuvvet veriyordu. Bu minval üzere çalışırken, senelerce hasret kaldığımız Anavatana kavuşmanın heyecanı içinde Hatay Millet Meclisi oybirliği ile 23 Haziran 1939'da anavatana katılma kararı vererek, Hatay Devleti Atatürk'ün yüce himmeti ile tarihe17'nci Türk Devleti olarak geçmiştir. Bu suretle Devlet Reisliği vazifem son bulduğu için 1939 Haziran sonunda güzel Hatay'dan ayrılarak, Ankara'ya döndüm ve aziz Atatürk'ün armağanı olan Hatay Devleti Bayrağı'nı İsmet İnönü'ye teslim ederek, esas vazifem Antalya bağımsız milletvekilliğine devam ettim. Başta büyük kumandan ve eşsiz devlet adamı Atatürk olmak üzere şanlı Türk ordusu ve mensuplarına, milli davada hizmet gören, o devirde hizmeti geçen bilumum zevattan ölenlere rahmet, kalanlara minnet ve şükranlarımı arz ederim... (Sökmen, 1992:53-54)demektedir.

1939 yılı 18 Temmuz günü yapılan Hatay antlaşması gereği bölgede yaşayan halka Suriye ya da Türkiye uyruklarından birini seçme hakkı tanınmıştır. Bu hakkı Suriye tarafında kullananlar göç etmiş oluşturulan Türkiye-Suriye komisyonu da günümüz sınırlarını belirlemiştir (Sarınay, 1996:423).

Suriye Hatay'ın anavatana katılmasının ardından protesto şeklinde tepkiler vermiştir. Gerek basın yoluyla gerek devlet ileri gelenlerinin demeçleriyle bu birleşmeyi onaylamadıklarını dile getirmişlerdir. Daha önce de yaptığı bazı uzlaşma girişimlerinden sonuç çıkaramayan Suriye hükümeti, bu sefer açık bir dille tepkisini dile getirmiş milletler cemiyeti ve Fransa parlamentosuna yazdığı dilekçede durumdan rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Dilekçenin içeriğinde;

“Suriye Mebusan Meclisi Fransa'nın yabancı bir devletle Suriye arazisinin bir cüz' ü olan Arap İskenderun'u bu devletin arazisine ilhak etmeye matuf olarak akıl ettiği muahedeyi protesto eder. Meclis Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'ya emanet edilmiş olan bir toprak parçasında vukua gelen bir faciayı protesto etmekle beraber tekmil-i vatani haklarını muhafaza eder ve hukuk düvel namına ve Suriyelilerin hukukunun muhafazası için akdolunan işbu muahedenin tasdik edilmesini talep etmektedir. İş bu ricamızın Fransız Parlamentosuna ve Milletler Cemiyetine bildirilmesini dilerim” şeklinde bir şikâyet ve itiraz ifadeleri yer almaktadır(Umar, 2003:249).

Suriye bununla da kalmayıp gerek ordu içerisinden gerekse sivil halk arasında Türk düşmanlığını ileri bir boyuta taşıyarak, Türkiye'nin Suriye üzerine yürüyeceği söylentileri yayıp meseleyi daha da alevlendirme maksadına düşmüştür. Bununla ilgili bir protesto örneğinde;

“Alınan bütün tedbirler ne Almanya ne de İtalya içindir, Türkiye içindir. Türkiye'nin muahedeleri yırtarak veya bir kolayını bularak Suriye'ye bir yürüyüş yapması her zaman muhtemeldir. Bundan dolayıdır ki El-Cezire ve Halep muntakaları takviye ve tahkim olunmalıdır” tarzında ifadelerle meselenin büyütülmeye çalışıldığı görülmektedir (Umar, 2003:249-250).

Diğer taraftan bu sıralarda Avrupa'da genel bir savaşın çıkacağı artık belli olmuştu. Almanya, Avusturya'yı kendine katmış, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve sonra da Polonya ile

*Bu tarih 7 Temmuz 1939 tarihinde Fransız askerlerinin askerlerini çekmesinin ardından çıkarılan Hatay vilayeti kanununun kabul edilmesiyle anayasal resmiliğini kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Sarınay, Y.,1996a. “Atatürk'ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, ATAM Dergisi, C.XII, S.35, Ankara, ss.407-454.

aralarındaki Saldırmazlık Paktı'na son vermişti. Bu arada İtalya Arnavutluk'u işgal etmişti. Bütün bunlar da Fransa ve İngiltere'de endişe yaratmıştı. Bu gelişmeler ise bu devletleri Ortadoğu ve Balkan çıkar ve politikaları gereği Türkiye'ye yaklaştırmıştı. Nitekim İngiltere 12 Mayıs 1939'da Türkiye ile Karşılıklı Yardım Deklarasyonu yayınlamıştı. Fransa da Türkiye ile anlaşmak istiyordu. Ancak bu, Hatay sorununun çözümüne bağlıydı ve Fransa buna razı olmuştu. Bunun üzerine Türkiye ve Fransa arasında Ankara'da 23 Haziran 1939'da, "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma" imzalandı. Bununla Fransa, Türkiye sınırının düzeltilmesini, belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan toprakları en geç 23 Temmuz 1939'a kadar boşaltmayı (Madde 1), söz konusu topraklarda oturan Hatay yurttaşlarının Türk uyrukluğunu kendiliğinden edinmiş olacaklarını (Madde 2) ve böylece Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti (Uçarol, 2000:773).

Bu bağlamda gerek Suriye'nin gerekse Fransız devletinin kendilerince yaptıkları çabalara rağmen Hatay, Türk topraklarına, ait olduğu Anavatana katılmaktan alıkonulamamıştır.

Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu: 1960'a Kadar

Türkiye ve Suriye arasında günümüze kadar yansımaları devam etmiş olan en büyük meselelerden biri olarak Su Sorunu iki ülke arasında çeşitli dönemlerde yapılan ikili anlaşmalarda da kendine hep yer bulmuştur. Gerek Fransız Mandası altındayken ve gerekse daha sonraki yıllarda bu sorun çeşitli anlaşmalarda çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türk-Fransız İtilafnamesi"(Akipek, 1966:152) iki ülkeyi ilgilendiren bazı akarsulardan faydalanma konusunda 12'nci maddesinde şöyle bir düzenleme getirmektedir: "Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir."(Tiryaki, 1994:51). Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada "hakkaniyet" ilkesinin yer alması, diğeri ise, söz konusu suların faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; 'Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır. Suriye, bu amaçla Fırat'tan 0.7 metreküp-saniyelik bir su çekmektedir (Tiryaki, 1994:51).

Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda bir diğer düzenleme de 18 Şubat 1926 tarihinde düzenlenip, 30 Mayıs 1926 tarihinde imza edilen "Muhadenet ve Münasebat-ı Hasene-i Hemeivari Mukavelenamesi (Dostluk ve Komşuluk İyi Münasebetleri Sözleşmesi)"nin 13. Maddesinde rastlanmaktadır (Kaplan, 2006:123; Tiryaki, 1994:51).Ankara İtilafnamesi 12'nci maddesinin icrası ile ilgili olarak Türkiye'ye Suriye'ye karşı bir yardım yükümlülüğü getirmekte olan bu anlaşma, uygulama alanı bulamadan, 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir. Mukavelename Onay belgelerinin teati tarihi olan 12 Ağustos 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş,3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında, 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan ve "Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududu geçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe nüfusun Denetimi Hakkında Protokol" başlığını taşıyan metinde; hududun her iki tarafına 5 kilometrelik bir sahada hayvanların sulaması için bu bölgedeki suların faydalanma hususunda bir çeşit kazanılmış hakları olduğu (Bir, 1986:147), şu şekilde hükme bağlanmıştır:"İşbu protokolün imzası tarihinde hududun öte veya beri tarafında emlakı bulunan veya ra'y, hayvanları sulama veya zer' hakları olan mukim veya göçebe ahali eskisi gibi haklarından istifade etmeğe devam edeceklerdir." (Resmi Gazete, 1 Ekim 1929).

Yine Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan "Tahdid-i Hudut Nihai Protokolü'nde" 8 Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi, nehir polisi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlamaktadır. Yukarıda, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin Kuveik Suyu ile ilgili 12. Maddesini incelerken, tarafların bu suların "hakkaniyet" ilkesi gereğince faydalanacağı hükmünü görmüştük. Oysa burada tam eşitlik prensibi vazedilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere bu iki düzenleme arasında bir tutarlılık mevcut değildir (Kaplan, 2006:124).

Bir başka hukuki belge olan “Hatay-Suriye Tahdid-i Hudut Son Protokolü” ise 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya’da imza edilmiştir. Bu protokolden su hakkında çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Protokolün 3’ncü maddesi yer alan hüküm: “Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talveği* hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu suların her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur.” Şeklinde (Tiryaki, 1994:52) Bu maddeden hareketle yapılan düzenleme ile Karasu çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinden faydalanmada “eşitlik” ilkesine yer verildiği görülür. Konunun bir başka yönü de faydalanma eylemlerinin çeşidi bakımından bir sınır getirilmemiş olmasıdır (Kaplan, 2006:124).

Çağçağ Deresi sularından faydalanmayı düzenleyen ve “Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol” adıyla anılan bir başka protokol, Türk ve Suriyeli yetkililer arasında 19 Nisan 1952’de başlayan müzakerelerin sonunda 13 Mayıs 1952 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır (Kaplan, 2006:124). Bu Protokol’de yer alan hükümlere, Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen taksim edilecek ve kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı da diğer memleketin kullanılmasına bırakacaktır (Tiryaki, 1994:52).

Öte yandan Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından yapılacak tesislerin Suriye’ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye’nin sağladığı, fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı söz konusu protokolden hükme bağlanmakta ve düzenlemede daha çok “hakkaniyet” ilkesinin dikkate alındığı görülmektedir. Söz konusu protokolün bu ilkeye yer veren 3’ncü maddesi şöyledir; İleride Çağçağ Deresi üzerinde inşa edilecek bir baraj ve meblağlarda yapılacak bir kaptaj neticesinde debiyi arttırmak imkânîhâsıl olur ve Türkiye bu yoldan elde edilecek fazla debinin bir miktarını Suriye’ye bırakmak vaziyetinde olursa, Suriye bu inşaatın bakım ve yapımında iştirak ettiği nisbette fazla debiden de istifade edecektir.” Bu hüküm birinci maddedeki “eşitlik” ilkesiyle birlikte ele alındığında, aynı protokol metninde dahi bir çelişkinin varlığının ileri sürülebileceği belirtilmektedir (Bir, 1986:148).

Protokolden Asi ve Afrin nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır (Kaplan, 2006:124). Asi nehri sonraki yıllarda da yeniden gündeme gelmiş ve daha önce bu akarsu hakkında yapılmış olan anlaşmaların yeniden düzenlenmesi için karşılıklı heyetler oluşturularak eski anlaşmalarda düzenlemeler yapılmıştır (Kaplan, 2006:124).

Lozan Barış Antlaşması’nın 109’uncu maddesi şöyledir: “Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılagelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte bir anlaşma yapmaları gerekir.” Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti sebebiyle, 1. Dünya Savaşı’nın başlamasından önce, Türkiye-Suriye-İrak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir (Kaplan, 2006:125).

Türkiye ve Suriye su meselesi konusunda 1987 yılına kadar mevcut anlaşmalar gereğince davranmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1970’lerde Güneydoğu Anadolu Projesi’ni (GAP) gündeme getirmesinin ardından ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine bir anlaşma yapılmak zorunluluğu hâsıl olmuştur. 7 Temmuz 1987 tarihinde Şam’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü” Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik işbirliğine ilişkin meseleler üzerine imza edilen bir protokoldür. Protokolden su meselelerine ilişkin yer alan maddelere göre;

“Madde. 6: Atatürk Barajı’nın rezervuarının dolumu esnasında ve Fırat nehrinin sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar. Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırında yıllık ortalama 500 m³/saniye

*Akarsu yatağının en derin yerlerini birleştiren çizgiye verilen isim.

su salmayı, aylık akış 500 m³/saniyenin altına düşmesi halinde takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt eder.

Madde. 7: Mümkün olan en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını tahsis etmek için her iki taraf Irak tarafıyla birlikte çalışacaktır.

Madde. 8: Her iki taraf Bölgesel Sular Ortak Teknik Komite'nin işlerini hızlandıracaktır.

Madde. 9: Projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının iki ülkenin uzmanları tarafından yürütülmesi şartıyla her iki ülke, topraklarında Fırat ve Dicle üzerinde sulama ve elektrik üretim tesisi olarak ortak projeler inşa etme ve işletme konusunda prensipte anlaşmışlardır.

Madde. 10: Türk tarafı Türkiye'deki Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin sularının bir kısmını, Suriye içinden, biri Körfez ülkelerine diğeri, Ürdün Haşimi ve Suudi Arabistan krallığına ev kullanımı ve kısmen sulama maksatlı olarak iki boru hattıyla su taşıması planlanan Barış Suyu Projesi'nin detaylarını açıklamıştır." (Scheuman, 1998:122). Söz konusu protokolün konuyla ilgili yukarıdaki hükümleri, geçici olmakla birlikte, yürürlükte bulunduğu süre içerisinde Suriye'ye tahsis edilen su miktarının Lozan Antlaşması'nın 109'uncu maddesi gereği kazanılmış hakkı olan, 1914 yılında kullandığı su miktarından çok fazla olduğu değerlendirilmektedir (Kaplan, 2006:126).

Su sorununun bölge gündemindeki ve Türkiye-Suriye-İrak ilişkilerindeki ağırlığı özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesi sürecinde azalmıştır. Bunun nedeni, Irak'taki savaş dolayısıyla Suriye'nin de artan güvenlik kaygılarıdır. Suriye'nin ABD tarafından sürekli tehdit edilmesi, gerekirse silahlı güç kullanabileceğini açık açık dile getirmesi ve günümüzde bölgede yaşanan iç savaş neticesi ile Suriye, Türkiye ile karşı karşıya gelmekten çekinmektedir. Türkiye gibi güçlü bir komşusunu karşısına almak istemeyen Suriye; Hatay ve su gibi sorunları şimdilik askıya almıştır.

SONUÇ

İsmet İnönü'nün, Türk dış politikasında gerçekleştirdiği köklü değişikliklerin Türkiye'ye olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de olmuştur. Bu bağlamda Atatürk Dönemi'nde başlayan Batı'ya yakınlaşma süreci ve İsmet İnönü döneminde 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile yapılan antlaşmalarla önemli bir yol kat etmiştir. Nitekim özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında askeri-ekonomik ve siyasi olarak da kendini göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yerini alan Türkiye için, siyasi değişimler kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri safında yer alan Türkiye dış politikada da ABD'nin çıkarlarıyla özdeş olarak yönetilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye bölgedeki gelişmeleri ABD gözüyle takip etmiş, bir bakıma, bugün de olduğu gibi ABD'nin Ortadoğu'daki "sözcüsü" olarak, bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap devletlerini ABD ile yakınlaştırmak ve onlara liderlik yapmak görevini üstlenmiştir.

Söz konusu dönemde olduğu gibi bugün de Ortadoğu'nun sözcüsü konumunda olan Türkiye'nin bağımsız olarak bölgeye yönelik geliştireceği başarılı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel projeler çerçevesinde Ortadoğu ülkeleri ile arasındaki ilişkilerin orta ve uzun vadede daha da gelişeceği aşikârdır. Dolayısıyla bu ilişkiler çerçevesinde uzun vadede Ortadoğu'daki ülkelerin alacağı şekle Türkiye yön verecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- B.C.A., 1 Aralık 1949, 030-18-01-02-121-86-18.
- B.C.A., 12 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-75-20.
- B.C.A., 13 Haziran 1949, 030-18-01-02-120-56-18.
- B.C.A., 14 Mart 1950, 490-01-607-102-23-2/3.
- B.C.A., 15 Eylül 1949, 030-18-01-02-120-69-17.
- B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-38-1/2.
- B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2.
- B.C.A., 17 Şubat 1948, 030-18-01-02-118-100-12.
- B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17.
- B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3.
- B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-3.
- B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-4.
- B.C.A., 19 Ocak 1950, 030-18-01-02-121-102-1.
- B.C.A., 2 Temmuz 1947, 030-0-001-000-000-65-406-13.
- B.C.A., 20 Mayıs 1946, 030-18-01-02-111-36-11.
- B.C.A., 21 Şubat 1948, 030-18-01-02-115-96-17.
- B.C.A., 22 Ağustos 1947, 030-10-00-00-131-941-4.
- B.C.A., 22 Ocak 1948, 030-18-01-02-115-85-1/2.
- B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1.
- B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-1.
- B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3.
- B.C.A., 24 Mart 1947, 030-18-01-02-113-21-18.
- B.C.A., 25 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-81-4.
- B.C.A., 27 Ekim 1948, 030-18-01-02-117-69-11.
- B.C.A., 28 Ocak 1948, 490-01-607-102-21-1/2/3/4.
- B.C.A., 29 Kasım 1946, 030-18-01-02-112-76-20.
- B.C.A., 3 Haziran 1948, 030-0-001-000-000-80-506-6.
- B.C.A., 30 Nisan 1947, 030-18-01-02-113-29-1/2.
- B.C.A., 7 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-74-18.
- B.C.A., 7 Eylül 1954, 030-01-00-00-104-650-1-31/32.
- B.C.A., 7 Haziran 1947, 030-18-01-02-113-39-3.
- B.C.A., 9 Şubat 1950, 030-18-01-02-121-105-17.
- B.C.A., Tarih Belli Değil, 490-01-607-102-19-1.
- B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-1/2/3/4/5.
- B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2/3.
- TBMM Z.C., VII, 1944, s. 8.
- TBMM Z.C., VII, İçtima II/XV, 23.2.1945, s. 125.100.
- TBMM Z.C., III, 1939, s. 317.
- TBMM Z.C., VII, 1944, s. 7.
- TBMM Z.C., VII, 1945, s. 6.
- CHP Kurultay Zabtı, 1938, s. 37.

Gazete ve Dergiler

- Cumhuriyet, 15 Aralık 1936.
- Cumhuriyet, 18 Aralık 1936.
- Cumhuriyet, 23 Aralık 1936.
- Cumhuriyet, 24 Aralık 1936.
- Cumhuriyet, 30 Ocak 1937.
- Cumhuriyet, 31 Ocak-1 Şubat 1937.
- Cumhuriyet, 12 Kasım 1938.
- Resmi Gazete, 1 Ekim 1929.
- Tan, 23 Haziran 1939
- Ulus, 3 Ağustos 1944.
- Ulus, 22 Mart 1945.
- Vakit, 24 Haziran 1939.
- Zafer, 8 Ocak 1950.

Tetkik Eserler

- ADA, S., 2005. Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 282s.
- AKANDERE, O. 1998. Milli Şef Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul, 513s.
- AKBIYIK, Y. 1999. "Türkiye-Suriye İlişkileri (1919-1938)", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C.I, Türkistan-Kazakistan, s.178.
- AKÇORA, E. 1995. "Hatay'ın Anavatan'a ilhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", ATAM Dergisi, C.XI, S.32, ss. 379-403.
- AKİPEK, Ö.İ. 1966. Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler (Devletler Hukuku Metinleri), Bamsur Matbaası, Ankara, 916s.
- AKŞİN, A. 1991. Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yayınları, Ankara, 346s.
- AKŞİN, A. 2007. Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 352s.
- AMANOV, Ş. 2004. "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Ed.: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, ss.189-240.
- ARI, T. 2007. Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 910s.
- ARMAOĞLU, F. 2012. 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1200s.
- AYDEMİR, Ş. S. 1967. İkinci Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 498s.
- AYDIN, M. 2003. "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945", Türk Dış Politikası 1919-1980, C.1, Haz: Baskın Oran, İletişim Yayınevi, ss.399-478.
- AYRANCI, Z. Ş. 2006. Türkiye-Suriye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- BERRIDGE, G. R. 2009. British Diplomacy in Turkey 1583 to The Present, Martinus Nijhoff Publishers, Danvers, 336p.
- BIAGINI, A. 2007. Çağdaş Türkiye Tarihi, Çev.: Deniz Kocaoğlu-Gülçin Tuna, Phoenix Yayınevi, Ankara, 160s.
- BİLGİN, M. 2007. Britain And Turkey In The Middle East, I. B. Tauris Academic Studies, London, 323p.
- BİR, M. 1986. Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- BULUT, M. T. 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- CİHAN, A. R.-KARAPINAR, E. 1993. İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C.II, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 306s.
- ÇİFTÇİ, K. 2010. Türk Dış Politikası; Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında, Siyasal Kitabevi, Ankara, 356s.
- DEMİR, Ş. 2011. "Dünden Bu Güne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Turkish Studies (International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic), C.6, S.3, Yaz, ss.691-713.
- DOĞAN, O. 2011. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, (XIX. XX. Yüzyıl. Türkiye Tarihi), Okutman Yayıncılık, s.375, Ankara.
- ERCİYES, E. 2004. Ortadoğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Yayınları, İstanbul, 160s.
- ERKİN, F.C. 1968. Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Başnur Matbaası, Ankara, 452s.
- ERKİN, F.C. 1980. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.I, TTK, Ankara, 310s.
- FIRAT, M.-KÜRKÇÜOĞLU, Ö. 2001. "1945-1960 Arap Ülkeleriyle İlişkiler," Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.615-635.
- FIRAT, M.-KÜRKÇÜOĞLU, Ö. 2003. "Ortadoğu'yla İlişkiler", Türk Dış Politikası (1919-1980). C.I, Ed.: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.357-369.
- GOLOĞLU, M. 1974. 1982. Demokrasiye Geçiş 1946-1950, Kaynak Yayınları, İstanbul, 318s.
- GÖNLÜBOL, M. vd. 1995. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), C.I, AÜSBF Yayınları, Ankara, 562s.
- GÖZEN, R. 2002. "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri", Türkler Ansiklopedisi, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.233-268.
- GÜÇLÜ, Y. 2006. "The Controversy over the Delimitation of the Turco-Syrian Frontier in the Period Between the Two World Wars", Middle Eastern Studies, Vol:42, No:4, Routledge Taylor&Francis Group, London, ss.641-657.
- HAK. 1995. "Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye", Haz: Atilla Ateş, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 226s.
- HALAÇOĞLU, A.-ÖZTÜRK, M. 1995. Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Önemi, TTK, Ankara, 22s.
- HALE, W. 2003. Türk Dış Politikası 1774-2000, Çev.: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, 412s.
- HART, L. 2005. II. Dünya Savaşı Tarihi, Çev: Kerim Bağrıaçık, 7. Baskı, YKY, İstanbul, 944s.
- HATİPOĞLU, S., 2001. "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", Anavatana Katılışının 60.Yıldönümünde Hatay, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.53-59,

- HENIG, R. 2005. The Origins of the Second World War 1933-1941, 2. Edition, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 128p.
- İLYAS, A.-TURAN, O. 2012. “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, C.1, S.1, Erzurum, ss.319-341.
- İNAN, A., 1998. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK, Ankara, 222s.
- İRTEM, B. 2009. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12, S.21, Haziran, Balıkesir, ss.377-397.
- İSTİF, S. 2011. Türk Basınında Türkiye-Suriye İlişkileri (Beşar Esad Dönemi) Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KAPLAN, İ. 2006. Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu Üç Aşamalı Planın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KISSINGER, H. 2000. Diplomasi, Çev: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 816s.
- KOCABAŞ, S. 1999. Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK, C. 2000. “Siyasal Tarih (1923–1950)”, Türkiye Tarihi-4, Çağdaş Türkiye:1908-1980, Ed.: Sina Akşin vd., C. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, s.85-154.
- KOÇAK, C. 2012. Türkiye’de Mili Şef Dönemi (1938-1945), C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 726s.
- KONURALP, N. A., 1996. Hatay’ın Kurtuluş ve Kurtarılış Mücadelesi Tarihi, Hatay Postası Basımevi, Hatay, 222s.
- KÖNİ, H. 1988. “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge”. AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, C.1, S.2, Ankara, ss.221-239
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. E. 1972. Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara. 210s.
- KÜRÜMOĞLU, M. E. 2011. Yalta-Postdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre,1945), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- LIEBMANN, G. W. 2008. Diplomacy Between the Wars: Five Diplomats and The Shaping of The Modern World. I.B. Tauris, London, 288p.
- LONGRIGG, S. H. 1972. Syria and Lebanon Under French Mandate. Beyrut: Oxford University Press, 404p.
- MAKOVSKY, A. 1999. “Defusing the Turkish-Syrian Crisis-Whose Triumph”, Turkish Review of Middle East Studies, Annual 1998/1999-10, Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV), ISIS, İstanbul, pp.125-134.
- MANGO, A. 2005. Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze, Remzi Kitabevi, İstanbul, 296s.
- MC. LAURİN,R.D. vd. 1977. Foreign Policy Making in the Middle East: Domestic Influences on Policy in Egypt, Iraq, Israel and Syria, Praeger Publishers Inc., New York, 325p.
- MELEK, A., 1991. Hatay Nasıl Kurtuldu?, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 96s.
- MERAM, A. K. 1945. İsmet İnönü ve İkinci Cihan Harbi, Ahmet Saitoğlu Kitabevi, İstanbul, 144s.

- OKUR, M. A. 2009. “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, Bilig Dergisi, S.48/Kış, Ankara, ss.137-156.
- OLCAY, O. 1981. Sevr Antlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss.445-586; Harry Howard-Neşe Özden (1998), “Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy”, ATAM Dergisi, C.14, S.40, Ankara, ss.97-114.
- OPRUKLU, H. 2006. Türkiye Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- ORAN, B. 2001. “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1/ Dönemin Bilançosu”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), C.1, Ed.: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.479-498.
- ORTAYLI, İ., 1985. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, İstanbul, 222s.
- ÖZERDEM, F. 2011. “Turkey as a Bridge Between Europe and Middle East: New Goals, Restricting Facts”, Management and Education, Vol.VII, No.2, pp.103-111.
- PEHLİVANLI, H. vd. 2001. Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), ASAM Yayınları, Ankara, 258s.
- PEHLİVANLI, H., 1998. “Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, ATAM Dergisi, C.XIV, S.34, ss.151-185.
- PIPES, D. 1990. Greater Syria: The History of an Ambition, Oxford University Press, New York, 256p.
- SARAY, M. 2010. “II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Rus İlişkileri”, Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, Yay. Haz: İlyas Kamalov-İrina Svistunava, ATAM, Ankara, ss.245-256.
- SARINAY, Y. 1996a. “Atatürk’ün Hatay Politikası (1938–1939) II”, ATAM Dergisi, C.XII, S.35, Ankara, ss.407-454.
- SARINAY, Y. 1996a. “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936-1938)”, ATAM Dergisi, C.XII, S.34, Mart, ss.3-65.
- SARINAY, Y. 1996b. “Atatürk’ün Hatay Politikası II (1938-1939)”, ATAM Dergisi, C.XII, S.35, Temmuz, ss. 407-454.
- SARINAY, Y. 2001. “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, Anavatana Katılısının 60.Yıldönümünde Hatay, Haz.: Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara, ss.31-32.
- SCHEUMANN, W. 1998. “Conflicts on the Euphrates: An Analysis of Water and Non-water Issues”, Water in the Middle East, Potential for Conflicts and Prospects for Cooperation, Eds: Waltina Scheumann, Manuel Schiffler, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, New York, pp.113-135.
- SEYDİ, S. 2009. “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, Ed.: Adem Çaylak vd., Savaş Yayınevi, Ankara, ss.257-296.
- SONYEL, S., 1995. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, TTK, Ankara, 284s.
- SOYAK, H. R., 1973. Atatürk’ten Hatıralar, YKY, İstanbul, 776s.
- SOYSAL, İ. 1985. “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri”, Belleten, C.XLX, S.193, Ankara, ss.79-109.
- SOYSAL, İ. 2000. Türkiye’nin Uluslar Arası Siyasal Bağlıları, C.II, TTK, Ankara, 831s.
- SÖKMEN, T. 1978. Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, TTK, Ankara, 131s.
- SUNAY, C. 2007. “Türk Siyasi Hayatının Bunalım Evreleri ve Ordu”, Türkiye Günlüğü Dergisi, S.89, Ankara, ss.103-139.
- TAMKIN, N. 2009. Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-1945, Palgrave Macmillan, New York, 267p.
- TEKİN, M. 1993. Hatay Tarihi, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Antakya, 272s.

- TİRYAKİ, O. 1994. Sınırşan Sular ve Ortadoğu Su Sorunu, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını. İstanbul, 256s.
- TOKER, M. 1970. Tek Partiden Çok Partije Geçiş 1944-1950, Milliyet Yayınları, İstanbul, 350s.
- TORUMTAY, N. 2001. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Lider Atatürk, Doğan Yay.,1. Baskı, İstanbul, 260s.
- TUNCER, H. 2012. İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kaynak Yayınları, İstanbul, 224s.
- UÇAROL, R. 2000. Siyasi Tarih. Filiz Yayınevi, İstanbul, 993s.
- UĞUR, N. 1995. İsmet İnönü, YKY, İstanbul, 88s.
- UMAR, Ö, O. 2000. "Hatay Meselesi ve Atatürk", Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yayınları, S.48, ss.71-89.
- UMAR, Ö, O. 2002. "Suriye'de Fransız Emperyalizmi" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.12, S.1, Elazığ, ss.297-310.
- UMAR, Ö, O. 2003. Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 402s.
- UMAR, Ö, O. 2004. Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938), ATAM Yayınları, Ankara, 557s.
- WEISBAND, E. 1974. İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 392s.
- YAVUZ, C. 2005. Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri, ATO Yayınları, Ankara, 552s.
- ZIESSER, E. 2006. "Who's Afraid of Syrian Nationalism? National and State Identity in Syria", Middle Eastern Studies, Vol:42, No:2, Routledge Taylor&Francis Group, London, ss.179-198.
- ZÜRCHER, E. J. 2007. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 568s.